

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Přírozenoprávní teorie v současné realitě

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
JUDr. Miroslava Kejdová, CSc.

Vypracovala:
Barbora Zachovalová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „**Přírozenoprávní teorie v současné realitě**“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

V Brně dne 19. 4. 2009

.....
Barbora Zachovalová

Poděkování

Děkuji paní JUDr. Kejdové, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Barbora Zachovalová

Obsah	
Úvod	2
I. Vymezení pojmu přirozeného a pozitivního práva	3
1.1. Pojem přirozeného práva	3
1.2. Pojem pozitivního práva	4
II. Přirozené právo a jeho historický vývoj	6
2.1. Přirozené právo ve starověku	6
2.2. Přirozené právo ve středověku	9
2.3. Klasické přirozenoprávní teorie 17. a 18. století	9
2.4. Počátky racionalistické koncepce jusnaturalistů	12
2.5. Kritika přirozeného práva	16
2.6. Význam racionalistického pojetí přirozeného práva	18
III Právní pozitivismus	19
3.1. Právní pozitivismus a jeho vznik	19
3.2. Obecná východiska vzniku pozitivního práva	20
IV. Institut dobrých mravů na pozadí vztahu přirozeného a pozitivního práva	22
4.1. Vztah přirozeného a pozitivního práva a srovnání	22
4.2. Dobré mravy – morálka	27
4.3. Sociologický pohled na morálku	33
4.4. Uplatnění institutu dobrých mravů v řešení některých nedostatků pozitivního práva	35
V. Přirozenoprávní myšlení a lidská práva v současnosti	38
VI. Některé závěry a doporučení	43
Závěr	45
Resumé	46
Anotace	47
Literatura a prameny	48

Úvod

V posledních asi 20 letech se v popředí zájmů právních filosofů objevují otázky související s přirozenoprávní teorií. Názory některých filosofů ale i právníků jsou spjaty s ideály přirozenoprávní teorie. Rozhodla jsem se, že se pokusím porozumět, proč se s touto teorií čím dál častěji setkáváme. Má-li přirozenoprávní teorie nějaké místo v dnešní realitě. A jestli-že ano, pak jaké.

Než jsem se pustila do prvních řádek bakalářské práce, kladla jsem si otázku, co vlastně právo všechno obsahuje. Přemýšlela jsem, jestli zákony lidé dodržují proto, že odpovídají jejich přesvědčení, morálce, nebo se jim bezmyšlenkovitě podřizují pouze proto, že to jsou zákony a za jejich porušení by mohli být sankcionováni. Dnes, když býváme svědky toho, že se veřejné mínění staví proti nějakému zákonu nebo právní úpravě nějakého institutu, protože se domnívá, že je nespravedlivý, mě toto opět často napadá. Domnívám se, že nejen právník ale i řádný občan, by se měl otázkami vztahu práva a morálky a z nich vyplývajícími otázkami o právu zabývat. Jde také samozřejmě o to, že právo se týká nejen vlastnictví nebo svobod, ale mnohdy i životů lidí. V historii jsme byly mnohdy svědky toho, jak striktní výklad práva vedl k mnoha tragediím.

Těmito problémy se zabývali právníci i filosofové již od starověku. Tak vznikly dva odlišné názorové proudy - přirozenoprávní a pozitivněprávní. V práci jsem se zaměřila na otázku uplatnění práva přirozeného v současné realitě. Mám za to, že na úplném počátku bychom si měli nastínit co to je vlastně právo přirozené. Alespoň stručně bychom se měli dotknout jeho historického vývoje a to vše v kontextu práva pozitivního. Pro práci je důležité vědět, jak vlastně právo vzniklo a především jaký je vzájemný vztah společnosti a práva.

Prvním cílem mé práce bude seznámit se s důležitými informacemi a základními pojmy přirozeného práva a pozitivního práva. Domnívám se, že by stálo zato, nahlédnout alespoň částečně do vztahu přirozenoprávního myšlení a lidských práv. Za nutné považuji udělat exkurs do vztahu práva přirozeného a tzv. „dobrých mravů“, konkrétněji a snad i srozumitelněji tedy do morálky či etiky, která úzce souvisí právě s pohledem na vzájemný vztah ke společnosti.

Druhým cílem pak bude zjistit možnost uplatnění popsaných principů ve společnosti pomocí edukace.

Základním postupem bude přístup systémový. Hlavní metodou bude rozsáhlá analýza odborné literatury. V závěru práce použiji kritickou analýzu.

I. Vymezení pojmu přirozeného a pozitivního práva

V historii právního myšlení se střetávají dva základní směry představ o právu. Jsou to přirozenoprávní a pozitivněprávní směr.

„Teorie přirozeného práva (ius naturale) tedy vychází z předpokladu existence nepsaného a neměnného práva, jež odpovídá „přirozenému řádu věcí“ a je v tomto smyslu nadřazeno právu pozitivnímu. Klíčový pojem, na kterém přirozenoprávní přístup staví, je legitimita (je právo ospravedlnitelné), přičemž platné právo a lidské chování je hodnoceno z pohledu přirozeného práva.“¹

Pokud bychom chtěli najít základní rysy přirozeného práva, pak to budou tyto:

- A. již výše zmíněná nezávislost na lidské vůli, jde tedy o jakési vyšší právo
- B. má absolutní, neomezenou platnost
- C. je nezměnitelné

Přirozené právo představuje souhrn principů a nezadatelných subjektivních práv. Předchází pozitivnímu právu (je prepozitivní), podle některých koncepcí je i nadřazeno pozitivnímu právu (je chápáno jako suprapozitivní).

1.1. Pojem přirozené právo

Můžeme si ovšem všimnout, že výraz „přirozené právo“ kryje různé koncepce zdánlivě téhož jevu. Všem přirozenoprávními teoriemi je společný názor, že nad platným, pozitivním právem existuje ještě jiné právo. Na tento právní řád v pojetí přirozenoprávních škol se tedy nesmíme dívat jen jako na představu stavu, k němuž má dospět právní řád, není nějakým ideálem de lege ferenda, kterým se vyjadřují dosud neuskutečněné společenské zájmy a z tohoto důvodu podléhá nejrůznějším změnám.

„V otázce rozsahu platnosti přirozeného práva nebylo mezi přirozenoprávními teoriemi dokonalé shody. Celkem se v ní uplatňovala trojí tendence. Podle jedné upravovalo přirozené právo jen lidské poměry a platilo tedy výlučně pro člověka a lidskou společnost, podle druhé bylo zákonem, platící pro veškeré živé tvorstvo a podle třetí pro stvoření vůbec, pro celou živou i neživou přírodu. V této poslední

---

¹ Gerloch, A. Teorie práva. 4. upravené vydání. 2007, Vyd.a nakl. Aleš Čeňek s.r.o., str. 230

koncepti dostává přirozené právo povahu obecných zákonů přírodních, řídících běh světa. Poněvadž zákonodárcem přirozeného práva je inteligentní příroda nebo božský rozum, zdůrazňoval se vždy jeho rozumový charakter. Učilo se, že se k němu může dospěti zásadně rozumem, za prameny jeho poznání prohlašovala se „recta ratio“, „naturalis ratio“ již člověk bere účast na rozumu obecném, resp. božím. Za éry křesťanské pokládaly se za zjevené pravdy zvláště dekalog a základní zásady Kristovy morálky jako projev božské moudrosti.²

Teorie středověkého přirozeného práva je ve své podstatě naukou výrazně feudální. Opírá se o božské dogma a právo staví do stejné pozice, do které ve středověku byly odkázány všechny disciplíny, to znamená do pozice služby teologie.

1.2. Pojem pozitivní právo

Bezprostřední význam pro utváření právního pozitivismu má přirozené právo rozumové. To nachází svůj výraz v humanistických právních proudech a jeho vrchol je ve francouzském racionalismu 18. století. Nakonec ústí do napoleonských kodexů, které vyjadřují potřeby buržoazie.

„Právo pozitivní (ius positivum) je právo dané státem, resp. společenstvím států, a je to právo platné.“³

Stejně jako u přirozeného práva můžeme i v případě pozitivněprávního směru vymezit jeho určité charakteristické znaky odlišné od přirozeného práva.

- A. právo není lidem vrozené. Naopak je produktem lidské vůle a vytvořeno pro lidi.
- B. je vždy vázané na konkrétní čas a místo, nemá tedy absolutní platnost.
- C. je obsahově proměnlivé.

Původ pozitivního práva můžeme hledat v zákonodárství je úzce spjato s existencí státu. Právo bez existence hrozby státní moci není ničím a zároveň stát nemůže existovat bez práva. Pozitivní právo je jediným právním systémem nadaným státním donucením. Naproti tomu přirozené právo není se státním donucením spojeno.

---

² Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha. 2005, str. 21

³ Gerloch, A. Teorie práva. 4 upravené vydání 2007, Vydavatelství a nakladatelství Čeněk s.r.o.str. 22

Jeho dodržování ve společnosti není garantováno státem, sankcí je jen veřejné mínění nebo vnitřní přesvědčení, svědomí.

„Morální postuláty, stejně jako právní normy, se vztahují na naše jednání, na spolupráci s našimi blízkými, na vztahy individua ke společnosti a na interakci mezi společenstvím. Morálka předpokládá v určitém smyslu slova svobodu vůle. Svoboda jednání je schopnost určovat chování vlastní vůlí podle našeho vědění (resp. mínění) a podle našich praktických postojů. Svoboda jednání neznamená, že naše jednání není determinováno, tj. nezávislé na určujících okolnostech, jakož i na disponibilních informacích. Člověk má volnost jak chce, avšak nelze říci, že má volnost chtít to, co chce.“⁴

Podle některých autorů je právní pozitivismus taková právní koncepce, která právo uměle vytrhuje ze všech souvislostí a právní vědu zbavuje všech hodnotících hledisek. Traktuje tedy soubor daných právních norem jako nezávislou skutečnost a vylučuje jakékoli vnější ukazatele, hodnotící a podmiňující činitele. Právní pozitivista buď přímo ztotožňuje právo s právní normou a pramen materiální s pramenem formálním. Proto se nedá o právním pozitivismu mluvit tam kde se právo dovolává apriorní vyšší normy, například božího zákona. Každá idea přirozeného práva je s právním pozitivismem naprosto neslučitelná.

Právní pozitivismus se problematice podmíněnosti práva snaží vyhnout tvrzením, že tato problematika není záležitostí právníka, protože právníka zajímá jen právo, jaké je, nikoli jaké má být. Jeho doménou je zkoumání de lege lata, nikoli de lege ferenda. Právo jaké má být je nezkoumatelnou otázkou, kterou se zabývá právní politika, zatímco vědecká jurisprudenc se omezuje jen na otázku práva, jaké skutečně je.

---

⁴ Weinberger, O. Filosofie, právo, morálka. MU Brno 1993, str. 112 a 113

II. Přirozené právo a jeho historický vývoj

Je zcela pochopitelné, že se vznikem prvních států se objevily první zákony jakožto nevyhnutelná nutnost pro udržení lidí v poslušnosti a organizovanosti ve státě. V době prvotních despotií (Mezopotámie, Egypt) ještě nenastala příhodná doba na úvahy o původu práva a to podle mého názoru, ze dvou důvodů. Tedy šlo především o to, aby obyvatelé státu bez odporu sloužili svému panovníkovi a udrželi celistvost státu. Rovněž mentální úroveň tehdejšího člověka nebyla ještě na potřebné úrovni. Vše bylo založeno na víře v bohy. Panovníkova moc i právo bylo považováno za boží dar. Stejně tak i zákonodárství bylo pod ochranou bohů a bylo svěřeno panovníkovi. Ne, že by právo v té době neexistovalo, ale pokud se podíváme na známý Chamurappiho zákoník, vidíme, jeho ustanovení jsou zcela poplatná tehdejší době, nám se mohou zdát přehnaně krutá. Na samém počátku stojí několik lapidárních slov, která shrnují hlavní obsah individuální morálky. Mravu, který se neopírá o jednání většiny, o faktický stav. Přes relativně vyspělé právo tehdy nevznikla skutečná právní teorie.

2.1. Přirozené právo ve starověku

Teprve s pokrokem myšlení lidí, kdy se už lidé dostali na vyšší úroveň, nastal prostor pro vznik prvních teorií o původu práva. Došlo k tomu v souvislosti s tzv. řeckým zázrakem, kdy lidé začali chápat vnější svět jako svět, kterému vládne jakýsi objektivní řád, ne jako změť nahodilých nadpřirozených jevů, kterými si různá božstva zahrávají s lidmi. Další z důvodů byla skutečnost, že na území dnešního Řecka neexistoval jednotný stát, ale tzv. městské státy, které měly rozdílné zřízení. Tyto státy spolu uzavíraly nejrůznější spolky. Problémy se ovšem neprojevovaly jen navenek, ale i uvnitř státu (byly to především konflikty mezi svobodnými a otroky i mezi drobnými podnikateli a aristokracií). Toto vše se stalo živnou půdou pro nejrůznější filosofické a právní teorie.

Jako první se o řádu vesmíru, který zároveň řídí lidské poměry, chopili sofisté. (Sofisté učili, že ve světě není klidu ani trvání, ale vše je věčná změna, střídání a zápas protiv. Tato nekonečná proměnlivost nepřipouští ani obecně platné soudy, neboť pokusíme-li se o nějaké věci vyslovit názor, už vzápětí je tato věc něčím jiným, než čím byla v předcházejícím okamžiku). Ti zároveň zakládají dualismus přirozeného a pozitivního práva, přičemž pozitivní právo je lidský výtvar odpovídající momentálním

potřebám. Nad ním je právo přirozené. Právě onen univerzální kosmický řád, který má objektivní charakter.

Rovněž Sokrates (469 – 399 př.n.l.), který se jinak postavil proti sofistům, tvrdí, že zákony upravující lidské jednání jsou dvojí: psané, to jsou zákony státní a nepsané, které nejsou psány na deskách, ale jsou bohem vloženy do srdcí lidí a jsou společná všem. Ty druhé jsou pak časově neomezeny.

Nejpodrobněji byla přirozenoprávní teorie propracována v Aristotelově (384–322 př.n.l.) učení. Základ práva vyplýval podle něj z ideálního řádu společnosti, vycházející z přirozeného řádu. Přirozené právo je právo ustanovené přírodou. Je nejdokonalejší, protože odpovídá myšlence spravedlnosti. Má svůj původ v lidské přirozenosti, ta je ale nezávislá na lidské vůli, je výrazem božství v nás. Tak se u Aristotela spojuje snaha hledat původ přirozeného práva v samém člověku a u Boha. Pro Aristotela tu není přirozené právo proto, aby reformovalo pozitivní právo. Naopak platné právo se z přirozeného odvozuje a konkretizuje jej. Tím se odlišoval od sofistů, kteří v přirozeném právu viděli souhrn kritérií hodnocení platného práva. Pokud platné právo přirozenému neodpovídá, nemá žádnou legitimitu. Přirozené právo je tedy jediným správným způsobem jednání lidí.

„Aristoteles zdůraznil, že jen to právo je správné, jež odpovídá principu spravedlnosti a každý zákonodárce má o takové právo usilovat. Poněvadž ale spravedlnost je principem mravním, je zřejmé, že tím Aristoteles vyzdvihuje nutnost, aby právo bylo v souladu s morálkou a aby právní život připínal se organicky na život mravní. Svou důmyslnou teorii o spravedlnosti propracoval Aristoteles do velmi jemných, na jeho dobu překvapujících subtilností a stěží se dá tvrdit, že byla předstížena a nahrazena teorií jinou, která by více uspokojovala. Vyvodil z ní zvláště cenné závěry pro učení o vině a trestu, k němuž (patrně na základě pokrokových ustanovení některých řeckých zákonů) – položili základ již sofisté, a zvláště Platon.“⁵

Vyvrcholením přirozenoprávního myšlení starověku je pak filosofie stoická. Vychází z panteizmu, tzn. ztotožňuje Boha s přírodou. Součástí přírody je i člověk. To znamená, že musí žít v souladu se všemi ostatními složkami přírody, musí se podrobovat jejím zákonům. Nejvyšší zákon přírody stanoví, co je dobré a co není, co je spravedlivé a nespravedlivé. Spočívá v přírodě, ve vrozených ideách. Je to v podstatě

---

⁵ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 31

právo přirozené. Přirozené právo je pak v jednotlivých státech zdrojem pozitivního. Pozitivní právo má přirozenému právu odpovídat.

„Stoik soudí, že nedokonalost a neštěstí člověka pramení z toho, že se odcizil přírodě a tím i Bohu. Proto chce – li žít šťastně, musí se vrátit k přírodě, cítit se její částí podrobiti se jejímu řádu a zákonům. Kategorickým imperativem lidského jednání musí tedy být zásada „žít shodně s přírodou“.⁶

Stoikové svým učením připravily půdu pro křesťanské přirozené právo. Stoický vliv na toto učení je zřejmý z toho, že učení církevních otců rozeznává dvojí přirozené právo – primární a sekundární. Primární je podle nich přímo nejvyšší hodnota, jakýsi Boží hlas. Sekundární právo je pak jeho odvozeninou, jeho souhrnem principů, které jsou zabezpečeny státním donucením.

Ráz středověké právní filosofie je tedy teologický, to znamená, že zdroj práva se nalézá v Bohu. Tato myšlenka není nová, znal ji už starověk. Způsob teologické právní koncepce středověku je zcela jiný. Souvisí s představou o poměru Boha ke světu. Antický bůh byl součástí univerza, jehož zákonům podléhal. Křesťanský bůh je tvůrce světa, je nejvyšší zákonodárce a tyto zákony pro něj neplatí.

Učení církevních otců pak završuje Augustinu Aurelius (354–430 n.l.). Jeho učení se odvíjí od teorie dvou států – státu božského, založeném na božském právu a státu světském.

Pro svatého Augustina je přirozené právo věčný zákon, který je výrazem boží vůle, je darem od Boha. Můžeme ho nalézt v Písmu svatém, kde je autoritativně a vyčerpávajícím způsobem obsažen.

Platné právo vytvářejí lidé tak, že věčný zákon přetlumočí do jazyka závazných pravidel. Takové právo je rovněž božím dílem, proto je nutno ho poslouchat. Pozitivní právo je historickou realitou a vždy odráží něco z božích záměrů. Jako podle všech přirozenoprávních myslitelů se ani podle svatého Augustina nesmí dostat do rozporu s právem přirozeným.

---

⁶ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 36

2.2. Přirozené právo ve středověku

Stejně jako církevní otcové navazovali na antickou filosofii, navazuje na ni i Tomáš Akvinský (1225–1274), konkrétně na Aristotelovo učení. V souladu s ním tvrdí, že člověk je tvor společenský a stát byl založen, aby pečoval o dobro a blahobyt.

„Jedním z hlavních úkolů vladaře je udržovat ve státě řád a tím zaručit poddaným pokojné soužití. Prostředkem k tomu je spravedlnost, proto vládce musí být spravedlivý. Tomáš Akvinský rozvíjí široce nauku o spravedlnosti, přidržuje se v ní celkem učení Aristotela, který za základ spravedlnosti pokládá rovnost, tj. aby se každému dostalo to, co mu patří. Spravedlnost se však u Tomáše neomezuje jen na lidské poměry, ale má funkci univerzální – je základem celého světového pořádku“.⁷

Jeho právní filosofie se odvíjí od pojmu zákon. Rozlišuje pak zákony věčné a přirozené, nebo zákony božské a lidské. Nejvyšší jsou věčné zákony, které představují boží moudrost. Z nich jsou odvozeny zákony přirozené, jsou projevem božství v člověku. Primárním pramenem tohoto práva je Bůh, člověk poznává jeho principy svým úsudkem. Přirozený zákon je základem pozitivního zákonodárství. Pozitivní právo je pak lidský zákon. Vyplývá z konkrétních podmínek společnosti, v níž platí. Tato pravidla lidský rozum dedukuje z přirozeného zákona, nebo je ním doplňuje. Zákon lidský se může rozcházet se zákonem přirozeným. Božské zákony korigují nedostatky lidského zákona a na rozdíl od něj mají za cíl dokonalost nebeskou.

Stejně dělení pak používá pro kategorie práva. Nejdůležitější jsou dvě – právo přirozené a pozitivní. Kategorie práva přirozeného je vyšší. Je to odraz věčného práva v reálném světě. Obecné pravidlo přirozeného práva, které přikazuje dělat, co je dobré a zakazuje, co je špatné, je nutno konkretizovat pozitivním právem.

Pozitivní právo je tedy dovršení přirozeného práva. Je stanovené a sankcionované státními orgány. Vyplývá to z lidské hříšné povahy, které nestačí právo přirozené.

2.3. Klasické přirozenoprávní teorie 17. a 18. století

Právní a politická ideologie 17. a 18. století neopouští stupňovité pojmání práva, založené na víře ve spravedlivý, na lidské vůli nezávislý, řád lidských vztahů nad konkrétními státy a zákony. Na rozdíl od předchozích dob však základy tohoto řádu

---

⁷ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 77

přestávají být hledány někde v nadpřirozeném světě, u Boha. Teoretikové této doby se pokouší odvodit dokonalé uspořádání lidské společnosti z lidského rozumu. Ideologickým výrazem zájmu mladé buržoazie se stává racionalistická přirozenoprávní doktrína, kombinovaná s učením o společenské smlouvě.

U Aristotela, jakožto významného myslitele přirozeného práva, je učení o přirozeném právu podloženo filosofií objektivního idealismu. Přirozený řád věcí tady existuje jako objektivní pořádek věcí, který je chtěný nějakou vyšší prozřetelností, Bohem, a je zcela nezávislý na člověku. Teorie 17. a 18. století pojímá naproti tomu přirozený společenský a mravní řád jako myšlenkovou strukturu.

Toto má za důsledek desakralizaci, odbožštění představy přirozeného řádu. To tedy potom v praxi znamenalo, že během 17. století přestala být jediným, autoritativním vykladačem přirozeného řádu církev a staly se jím světské osoby, právníci, kteří svým původem byli svázáni se zájmy měšťanského prostředí. Odteologizování výchozích myšlenek politického a právního myšlení mělo pochopitelně velmi dalekosáhlé následky. Ve starověku a středověku byla návaznost mezi pozitivními zákony, státem a přirozeností vysvětlována teleologicky. Pozitivní právo, stát a přirozený řád jsou vzájemně společným cílem přivést člověka k dokonalosti.

Nástupem racionalismu se však ztrácí víra v nadpřirozeném poznání světa. Proto je nutno pro vzájemnou vazbu přirozeného a pozitivního práva hledat jiné vysvětlení. Racionalistická přirozenoprávní škola toto vysvětlení nachází v učení o smluvním původu státu. Touto teorií se do politického myšlení dostává doktrína o vzájemných povinnostech vladaře a poddaných. Podle teoretiků nastupující nové třídy je třeba hledat vysvětlení funkce státu ve společenské smlouvě, kterou se jednotlivci vzdali své vrozené svrchovanosti a přenesli je na nový subjekt – na stát, který svým volným aktem vytvořili. Stát tedy nemá jiné moci ani práva než ty, které mu dala vůle občanů. Mezi člověkem a státem tak vzniká dvoustranný právní vztah.

Teorie (racionalistická koncepce jusnaturalismu) v podstatě říká, že není přirozená nerovnost a nesvoboda lidí, ale přirozená je svoboda a její rovnost. Její představitelé argumentují přirozeným stavem, který existoval před vznikem civilizace. Protože si lidé chtějí chránit svoji svobodu, uzavírají tzv. společenskou smlouvu (kontraktualistická teorie vzniku státu). Lidé se dohodli na omezení svobody jako na nutnosti pro vytvoření a trvání lidské civilizace, v rozsahu nezbytném pro rozvoj občanské společnosti. Tito i další představitelé v různé míře kritizují daný stav jako

odporující představě racionálně uspořádané, spravedlivé, tedy na přirozených základech stojící společnosti.

Společenská smlouva

- A. je legitimizačním základem státu – moc pochází z lidu (lid – společnost – stát),
- B. upravila vztahy mezi lidmi ve smyslu ochrany jejich práv. Regulaci postavení člověka může odůvodnit pouze ochrana práv lidí navzájem (kolize práv se musí řešit pozitivním právem), nebo ochrana společenského zájmu všech. Neoprávněné zásahy mohou podle převažujícího mínění teoretiků společenské smlouvy vyústit až ve svržení nehodné státní moci, což naplňuje právo na odpor vůči státu, který nelegitimně zasahuje do jejich práv. Lid sám rozhoduje o svém omezení, které musí být odůvodněno zájmy lidu.

Podle kontraktualistů je nutno vývoj lidstva rozdělit na období přirozeného stavu, před uzavřením společenské smlouvy a na období stavu občanského, kdy se již lidé zorganizovali ve stát a přirozené právo se tak uplatňuje jeho prostřednictvím. Jen malá část myslitelů 17. a 18. století považuje společenskou smlouvu za skutečnou historickou událost. Pro většinu z nich zůstává jen pouhou teoretickou fikcí, která je nezbytná k vysvětlení politické organizace. Je pro ně prakticky lhostejno zda k uzavření smlouvy fakticky došlo.

Podle aristotelské a středověké teorie je součástí přirozenosti člověka jeho začlenění do společnosti a stejně tak i jeho zařazení do určité společenské vrstvy. Jedinec sám o sobě není myslitelný. Nebyl by totiž sám schopen obstát v mravní zkoušce, která je mu na světě uložena. Proto musí být společenstvím na své cestě dokonalosti podporován. Myslitelé 17. a 18. století pohlížejí na člověka opačně. Člověk je podle nich samostatné, izolované individuum. Můžeme tedy říci, že v teorii společenské smlouvy jedinec vstupuje do přímého poměru ke státu. Míží zde drobné stavební články, mezistupně jako rodina, domácnost atd. Nositelé občanských práv jsou všichni lidé bez rozdílu. Přirozenoprávní školu můžeme rozdělit do dvou větví: Kriterialem dělení jsou potom důsledky, které má uzavření společenské smlouvy:

- 1) První směr, jehož představitelé jsou např. Hobbes, Grotius nebo Spinoza tvrdí, že lidé převedli své přirozené svobody na stát jednou pro vždy, bez možnosti odvolání, stejně jako žádná smlouva nemůže být vzata zpět. Přirozený stav byl

dobou chaosu (Hobbes: „člověk člověku vlkem.“) a společenskou smlouvou byl překonán. Stát tak zajišťuje zachování lidstva před jeho divokou přirozeností. Povstání proti němu je proto zvratem k přirozenému stavu.

- 2) Mladší proud přirozenoprávní školy (představiteli jsou například Locke nebo Rousseau) vychází naopak z víry v dobrou přirozenost člověka a z toho dospívají k idealizaci prvotního stavu. Občanský stav podle nich nepopírá stav přirozený, ale naopak ho zdokonaluje. Na rozdíl od prvního směru nepovažuje barbarství za přirozený stav, ale za despotický stát, který naopak přirozená práva potlačuje. Lidé mají oprávnění tyranskou vládu vyměnit, případně svrhnout.

John Locke byl stoupence anglické revoluce. Kritizuje Hobbese a jeho myšlenku omezení svobody v zájmu jistoty. Zároveň se obává nadřazení obecného blaha (zprostředkovaného veřejnou mocí) nad zájmy jednotlivce. Říká, že lidé uzavírají společenskou smlouvu dobrovolně, aby ochránili svou svobodu (účel státu je v ochraně člověka, stát ho nesmí bezdůvodně utlačovat). Na rozdíl od Hobbese u něj nedochází ke ztotožnění společnosti a státu. Podle Locke, přestože přirozený stav je ideální stav svobody a rovnosti, je několik momentů, kvůli kterým je výhodné smlouvu uzavřít:

- A. zajištění ochrany vlastnictví – život, svoboda, majetek,
- B. získání univerzálního zákona (předem daného pravidla),
- C. schopnost vynucení práva (vykonatelnost rozsudku),

2.4. Počátky racionalistické koncepce jusnaturalismu

Počátky moderní přirozenoprávní nauky jsou již tradičně spojovány s dílem holandského právníka Huga Grotia. Můžeme ho považovat za zakladatele mezinárodního práva. Řešení problémů mezinárodního práva pro Grotia znamená nutnost zabývat se i takovými problémy jako jsou otázky podstaty práva, státu a jejich vzájemných vztahů.

Právě řešením těchto otázek se Grotius dostává k obecným právně filosofickým problémům, k přirozenému právu. Jedině za pomoci přirozeného práva mohl dokázat, že v mezinárodním právu platí obecně uznávané normy, nezávislé na vůli státní moci. Vlastním smyslem Grotiova životního díla je tedy vybudování mezinárodního práva na filosofickém základě.

Grotius souhlasí s Aristotelem, že člověk je svou přirozeností společenský tvor. Člověk má sklon k soužití, ale zároveň má i rozum, což znamená, že chápe co je v rozporu a co naopak souhlasí tedy odpovídá. Tak Grotius dochází k názoru, že kořeny přirozeného práva spočívají v samé přirozenosti člověka.

„Aristoteles si uvědomuje, že stát není jedinou formou lidské pospolitosti, ale že vedle něho existují ještě společnosti jiné, jako je rodina a různá zájmová a jiná sdružení. Stát je však nejvyšší a nejdokonalejší formou lidské pospolitosti: jeho účelem je nejen činit člověka šťastným, ale také ho vychovávat a zušlechtovat, zvláště mravně. Je to útvar přirozený, který nevznikl ani libovolnou dohodou mezi lidmi (Aristoteles se tedy staví proti teorii o smluvním vzniku státu), ani podmaněním, ale má důvod ve své existenci přímo v lidské přirozenosti. Neboť člověk je tvor politický a již svým založením tíhne k státnímu životu. Člověk, který ba svou povahou nebyl společenský, byl by buď Bůh nebo zrůda.“⁸

Přirozené právo je podle Grotia autonomní, existuje nezávisle na zákonech, které platí pro různé národy. V jeho díle „O právu válečném a mírovém“ se objevuje jeho slavná věta, že přirozené právo by platilo i kdyby nebylo Boha. Z toho všeho Grotius vyvozuje, pramenem poznání práva nemůže být kritický rozbor teologických textů, ale jen snaha lidského rozumu. Všechno vědění lze odvodit z určitých předem daných evidentních principů. Z nich Grotius pak zvláště zdůrazňuje zásadu „Pacta sunt servanda“ – povinnosti dodržet slib (smlouvu).

„Grotius se domníval, že mezinárodní právo není čistě právem pozitivním, ale je postoupeno řadou přirozenoprávních principů. Klíčovým mezi nimi je princip pacta sunt servanda. V důsledku toho pak považuje za spravedlivou takovou válku, která slouží obraně a vymáhání práva.“⁹

Svou filosofickou teorii vypracoval Grotius takovým způsobem, jako žádný z jeho předchůdců. I když jeho dílo není originální (většinou opakuje názory antických a středověkých myslitelů), jeho velký význam spočívá v tom, že je zakladatelem samostatné nauky o přirozeném právu. Je zároveň zakladatelem mezinárodního práva.

Učení o společenské smlouvě dále rozvíjí Thomas Hobbes. Jeho učení je ucelenější a originálnější než Grotiovo. Hobbes totiž vychází ze zcela jiných psychologických a antropologických předpokladů. Zatímco Grotius je přesvědčen

---

⁸ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 33

⁹ Gerloch, A. Teorie práva. 4 upravené vydání 2007. Vyd. a nakl. Čeňek, s.r.o. str. 239

o společenskosti člověka, Hobbes považuje člověka za sobce. Tvrdí, všichni lidé jsou stejně silní, příroda dala všem stejně. Každý má tolik práv, kolik si dokáže vydobýt. Všechno patří všem, ale nikdo nemá nic zabezpečené, jisté.

„Svým výrokiem, že „autorita a ne pravda tvoří zákon“ se Hobbes přibližuje teoretickým východiskům právního pozitivismu, kladoucího důraz na právní pořádek a jistotu.“¹⁰

Dalším představitelem racionalistické koncepce přirozeného práva úzce spojeného s obdobím osvícenským je John Lock a neposlední v řadě Jean Jacque Rousseau. John Lock kritizuje Hobbse za jeho myšlenku omezení svobod v zájmu jistoty, zároveň se však obává nadřazení obecného blaha, které by mělo být zprostředkovány veřejnou mocí, nad zájmy jednotlivce. Rousseau chápe přirozený stav jako stav ideální. Vychází z toho, že v prvotním vztahu byli lidé nejen svobodní ale byli si navzájem rovni co do svého majetku. Existovala pouze nerovnost biologická. Hospodářská, sociální a politická nerovnost neexistovala. Rousseau propracoval též pojem „obecné blaho“, které je třeba ctít. Lze však v jeho rámci a z jeho důvodů připustit omezení svobody lidí. Stejně jako Lock dovozuje, že všechny akty vlády mohou být jen prováděním zákonů.

Realizace lidských práv je u Rousseaua bezpodmínečně spjata s rovností mezi lidmi. Občanská svoboda může nastat jen obnovením rovnosti. Jeho ideálem je společnost malovýrobců, jejichž vlastnictví se nemůže stát nástrojem útisku druhých.

Učení o společenské smlouvě však mělo ve všech svých polohách společný nedostatek. Vždy byla totiž předpokládána jednomyslnost přijetí smlouvy.

„Při zohlednění nesporného historického významu, který racionalismus a osvícenství měly z hlediska formování moderní společnosti, včetně pojetí státu a práva, nelze nevidět, že tato teorie má i své slabiny. Hlavní z nich je její spekulativnost, která se mimo jiné projevila v rozdílných akcentech na základní hodnotová východiska, na nichž měla být vytvářena moderní společnost, včetně úlohy a funkcí práva a státu. Sama společenská smlouva měla pouze fiktivní charakter.“¹¹

„Představitelé přirozenoprávní filozofie věří v koncepci vyššího práva nebo práva, které je nad lidským právem. Pramenem tohoto vyššího práva je střídavě Bůh, lidský rozum nebo lidská přirozenost. Toto přirozené právo je nezměnitelné a všeobecné

---

¹⁰ Gerloch, A. Teorie práva. 4 upravené vydání 2007. Vyd. a nakl. Čeňek, s.r.o., str. 240

¹¹ Gerloch, A. Teorie práva. 4 upravené vydání 2007. Vyd. a nakl. Čeňek s.r.o., str. 244

závazné pro všechny osoby ve všech dobách. Tato škola našla své uplatnění v institutech základních lidských práv a svobod. Kritikové tohoto přístupu odmítají existenci všeobecně závazných ideálů, které se nemění. Podle nich takové východisko činí právo nepružné, nezpůsobivé přizpůsobovat se měnící se společnosti. Dále odmítají možnost zjištění těchto ideálů, které pokládají za nikoli samozřejmé.“¹²

Vliv působení přírodního a společenského prostředí na stát a na právo nejloubeji promyslel Charles de Montesquieu. Jeho dílo „O duchu zákonů“ mělo v 18. století velký vliv na evropské a americké vzdělance. Přirozené právo se pokouší najít univerzální návod na uspořádání lidských vztahů. Montesquieu však s tímto názorem nesouhlasí. Požadavky rozumu je podle něj nutno konkretizovat podle specifických podmínek té které země. Zákonodárství pak může mít kladné výsledky jen pokud je v souladu s duchem dané komunity. Montesquieu tak ukazuje na korelace mezi státním zřízením a právem na jedné straně a společenskými a přírodními podmínkami na straně druhé. Přitom přikládá větší význam podmínkám přírodním. Montesquieu je první velký myslitel, který poznává, že sama měřítka politických a právních institucí jsou variabilní, na rozdíl od ostatních myslitelů, kteří vnějším prostředím jen vysvětlují odchylky od neměnné skutečnosti. Klade však velký důraz na geografický determinismus, menší zřetel pak bere na změny v čase.

Výchozí pojmy spisu „O duchu zákonů“ se vyznačují racionalismem a naturalismem. Takovým je pojetí zákonů jako nutných vztahů vyplývajících z přirozenosti věci. Detailním zpracováním učení o zákonech spoluzítí se ale Montesquieu neomezuje na naturalistické abstrakce, jeho úkol je úkolem právníka. Montesquieu je první vědec, který použil při zkoumání otázek práva komparativní metody, když srovnával politické zřízení a zákonodárství Anglie a Francie s republikánským a imperátorským Římem.

„Komparativní metoda mu poskytla materiál pro zdůvodnění vlastního názoru na hlavní typy státního zřízení, na podmínky jejich rozkvětu a úpadku. Samu možnost existence různých typů státního zřízení objasňuje souladem mezi způsobem vlády a fyzickými vlastnosti země, jejím prostorovým rozmístěním, klimatem, způsobem

---

¹² Internetový politologický časopis , www.e-polis.cz/pravo/202-prirozené-a-spravedlive-pravo-resp-smlouva. Autor: JUDr. Dalibor Grůza, Ph.D. ze dne 22. říjen 2007

života lidu, druhy zaměstnání (obchod nebo zemědělství), stupněm hmotné životní úrovně (bohatství nebo chudoba), náboženskými názory, mravy atd.¹³

Ve spise „O duchu zákonů“ vyslovil Montesquieu myšlenku jíž se postavil proti směru dosavadního práva a politického myšlení, a tak předstihl svou dobu – je to princip relativnosti práva. Tento názor nebyl zcela nový, neboť již dříve se připouštělo, že různým národům nemohou vyhovovat stejné zákony. Neboť každý zákonodárce musí přihlížet k potřebám lidu, pro něž zákony vytváří. I když se Montesquieu formálně přirozeného práva přidržuje, prakticky se ho již vzdává.

Dalším představitelem společenských věd zabývajících se právem je August Comte, jež je výrazným a přesněji řečeno prvním zástupcem sociologie v právu.

„Comte zavedl v roce 1839 ve svém hlavním díle „Kurs pozitivní filozofie“ pro novou vědu termín sociologie. Původně Comte používal pro označení vědy o společnosti názvu „sociální fyzika“, ale když belgický statistik Adolphe Quetelet uveřejnil spis o sociální charakteristice pod názvem „Sociální fyzika“, použil nový termín sociologie, aby tyto vědy odlišil. Sociologie se má podle Comta starat o pochopení a vysvětlení toho co existuje. Jejím cílem je užitečné vědění, nikoli úvahy o tom, co by mělo být.“¹⁴

2.5. Kritika přirozeného práva

Kritika přirozeného práva se začíná objevovat v klasické německé filozofii tedy v díle Immanuela Kanta, Georga Wilhelma Fridricha Hegela, ale především Karla von Savigny. Kant do svého učení zahrnul látku celé osvícenecké filosofie a na základě vlastního poznání je přehodnocuje a vytváří novou, tzv. kritickou variantu racionalistické filosofie. Staví se kriticky k tradičnímu racionalismu. Dívá se skepticky na víru racionalistů na neomezené schopnosti rozumu a na jejich neodůvodněné podřízení společenských zákonů přírodě. Pokusil se tedy korigovat nekritický optimismus osvícenské filosofie tím, že relativizoval absolutní závěry poznání přírody a společnosti. Tato kritika jde ovšem tak daleko, že v otázkách poznání objektivní reality se uchyluje k agnosticismu.

---

¹³ Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Vyd. a nakl. Čeňek s.r.o., 2006, str. 28

¹⁴ Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Vyd. a nakl. Čeňek s.r.o., 2006, str. 30

Můžeme říci, že východiskem Kantovy filosofie státu a práva je jeho etika a filosofie dějin. Na první místo ovšem Kant neklade její vnitřní strukturu, nýbrž její základní filosofický vztah k přírodě a k principu čistého rozumu.

„I v etice, uvažuje Kant, zápasí spolu dva směry: empirický, zakládající mravní zásady na slasti, prospěchu nebo citu a racionalistický, vyvozující je z rozumu. A zase, žádný s obou směrů nemá pravdu celou, ale jen částečnou. Empirismus má pravdu v tom, že člověk jako jednající bytost, patří světu zkušeností, že z něho čerpá podněty a uplatňuje se v něm svým jednáním, ale mýlí se, když tvrdí, že se zásady jednání dají vyvodit jen ze zkušeností, neboť takové zásady mohou být toliko subjektivní, konkrétní a nahodilé a nemohou si činit nárok na obecnost, nutnost, objektivnost. Racionalismus zase přehlíží empirickou povahu člověka a prostředí, v němž se uplatňuje, ale má pravdu v tom, že objektivně platné a nutné zásady jednání mohou pocházet jediné z rozumu.“¹⁵

Na základě těchto úvah Kant dochází k závěru, že mravnost nepatří výlučně ani do světa empirického, ani do světa ideálního ale patří do světů obou. Bude-li určena k jednání člověka ve skutečném světě, musí svůj obsah čerpat ze zkušeností. Bude-li povaha racionální, bude obsah mravní.

„To, co naše rozhodování a jednání činí mravným, chce říci Kant, je ohled na lidstvo a člověka vůbec: v mravnosti povznášíme se nad své osobní já a nad své osobní zájmy a jednáme jako členové celé lidské společnosti. Tuto myšlenku vyjadřuje srozumitelnější formulace kategorického imperativu, jíž Kant podává takto: „Jednej tak, abys lidství jak ve své vlastní osobě, tak v osobě každého druhého používal vždy současně jako účelu a nejen jako prostředku,“ tj. nesnižuj nikdy člověka na pouhý prostředek, ale spatřuj v něm vždy účel.“¹⁶

„Historicko – právní škola vychází z dialektické filozofie Hegelovy podle které je pravda vývojový proces (jako protiklad jejího zjištění jednou provždy) a stejně tak právo představuje vývojový proces. Právo podle historické školy je postaveno na vršení zvyklostí určitých lidí a kultury. Stejně jako jazyk, umění a hudba jsou výsledky určitých národních zvyklostí a přístupů. Čelným představitelem této školy byl němec Karl von Savigny. Historicko – právní škola byla ceněna pro její příspěvek

---

¹⁵ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 138

¹⁶ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 139

v historických výzkumech práva a kritizována pro svou poplatnost jedné filosofické škole a nacionalismu zdůrazňující národní zvyklosti a jedinečnost národních dějin.“¹⁷

2.6. Význam racionalistického pojetí přirozeného práva

Racionalistické zdůvodnění přirozeného práva vyústilo v přijetí politicko-správních deklarací, prohlašujících jako přirozené právo na život, na svobodu, rovné omezení práv s ohledem na práva jiných a zájmy celku. V evropském kontextu se nepochybně nejvýznamnějším dokumentem, který ovlivnil dění v řadě států, stala „Deklarace práv člověka a občana“ přijatá na začátku francouzské revoluce v roce 1789.

Deklarace zdůraznila význam přirozených a nezadatelných lidských práv a možnost jejich omezení pouze zákonem, který má vyjadřovat obecnou vůli. Důrazem na roli zákona se tak stala východiskem pro koncepci právněpozitivistické, v jistém smyslu od přelomu 18. a 19. století.

Při zohlednění nesporného historického významu, který racionalismus a osvícenství měly z hlediska formování moderní společnosti včetně pojetí státu a práva, nelze nevidět, že má i své slabiny. Hlavní z nich je spekulativnost. Ostatně bylo to již výše zmíněno, a to v oblasti společenské smlouvy.

---

¹⁷ Internetový politologický časopis , www.e-polis.cz/pravo/202-prirozene-a-spravedlive-pravo-resp-smlouva. Autor: Dalibor Grůza Ph.D. ze dne 22.říjen 2007

III. Právní pozitivismus

3.1. Právní pozitivismus a jeho vznik

První vědecký přístup ke studiu práva se objevuje v 11. – 12. století v Bologni, kde působila škola glosátorů, kteří studují nově objevená Digesta a dělají si z nich poznámky. Po nich nastupují komentátoři, kteří zpracovávají poznámky do nového systému vztahů, zobecňují. Glosátoři používají empirickou metodu, komentátoři jsou více teoretikové. Jednotlivá italská města se silně partikulárním právem hledají autoritu, která by podala obecný právní výklad. Nacházejí ji na univerzitách, které podávají právní posudky. Právo vypracované na univerzitách se tak dostává do praxe. Další cesta k uvádění teoretických postulátů do právní praxe vedla přes právo kanonické.

Můžeme říci, že existence právního pozitivismu jako vůdčího směru právního myšlení je spojena s 19. stoletím a přítomností nové třídy - buržoasie. Toto století není jediným obdobím právního pozitivismu. Jak jsem již uvedla výše, první dělení na pozitivní a přirozené právo se objevuje již v antice. V této části je však myšleno pozitivistické právo v jeho klasické podobě, která v této době sloužila potřebám buržoasie. V této době se mu také poprvé dostává teoretického podkladu.

Buržoazie, která vznikla přibližně ve dvou uplynulých stoletích, v 19. století upevňuje svou hospodářskou a politickou moc. V jejím boji o moc jí slouží racionalistická koncepce, která je v oblasti státu a práva vyjádřena teorií přirozenoprávní. Typickým představitелеm myslitele, který svým učením slouží buržoasii, je například J. Locke, jehož názory jsme již zmiňovali. Pro dokreslení:

„Pojmy zákon a svoboda se nevyklučují: svoboda neznamená libovůli, ale osvobození od donucení a násilí druhých. A to je bez zákona nemožné. Zákon je tedy předpis, jak užívat svobody vlastní v souhlasu se svobodou ostatních a svobodný je ten, kdo se volně rozhoduje v hranicích zákona. Zákonodárná moc musí vládnout pevnými, veřejně vyhlášenými zákony, které neberou ohled na zvláštní zájmy třídy, skupin jednotlivců, ale platí obecně, pro bohatého i chudého, dvořana i sedláka, pro státní orgány i poddané, a které v konkrétních případech nesmí být měněny. Neboť pravý stát je stát právní, v němž vládne jistota a každý je si jist svými právy a povinnostmi, věda, že nejsou hříčkou libovůle vládnoucího.“¹⁸

---

¹⁸ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum 2005, str. 111

Okamžikem převzetí moci nová podnikatelská třída však ztrácí zájem na dalším rozvíjení přirozeného práva. Právní pozitivismus totiž podstatně lépe vyjadřoval a hájil její zájmy. Stal se tak specifickou teorií buržoazie. Tím, že přirozené právo během 18. století absorbovalo vše, co se považovalo za užitečné a spravedlivé, už se nemělo kam a jak dále rozvíjet. Jeho úloha skončila. Buržoazie jako třída podnikatelů a obchodníků, zaměřených jinam, než na obecné úvahy o státě a právu, potřebovala právo pevně a jasně stanovené, navíc konkretizované podle rozdílných podmínek té které země.

3.2. Obecná východiska vzniku právního pozitivismu

Nejobecnější východiska vzniku právního pozitivismu jsou tedy všude stejná, stejně tak jako jeho základní znaky, které byly popsány v úvodní kapitole. Zájmy buržoazie byly vlastně v základních rysech všude stejné. Ovšem jak již bylo uvedeno, hospodářská, politická, právní a jiná úroveň s v jednotlivých zemích lišila. Proto tedy v Evropě vznikl právní pozitivismus v několika různých formách, které mají stejný základ, ale rozdílně se projevující. Podle rozdílných podmínek se tak v Evropě vytvořily tři právní školy:

- A. Francouzská škola právní exegeze, založená na právně dogmatickém výkladu právních kodexů (Code civile), a obdobně rakouská škola právní exegeze (ABGB)
- B. Právní pozitivismus v Německu, jehož předchůdcem je německá historickoprávní škola – není spjata s kodexy, ale se studiem římského práva
- C. Právní pozitivismus ve Velké Británii

„Filosofie pozitivně právní je relativně novou filosofií práva, předloženou poprvé Angličanem Johnem Austinem. Mezi jeho další představitele lze zařadit zakladatele normativismu Rakušana Hanse Kelsena. Tento přístup je v současné filosofii práva pokládán za převládající Austin oddělil pozitivní právo od jiných „druhů práva“, jako je božské právo a morální pravidla. Pozitivním právem Austin mínil souhrn pravidel stanovených politickým suverénem. Jde o právo lidí pro lidi, nikoli Boží pro lidi. Pozitivní právo se týká práva jaké je, nikoli jaké by mělo být. Jako příkazy suveréna pozitivní právo poskytuje sankce proti jeho porušení. Tato filosofie je kritizována pro své ostré rozlišení práva a morálky. Ve skutečnosti morálka často utváří

právo. Dále je kritizován pro popření univerzality některých norem, pozitivně právní přístup neumožňuje čelit právu diktátorskému nebo totalitnímu.¹⁹

Viděli jsme tedy, že právní pozitivismus vystřídal přirozené právo zcela logicky a organicky poté, když přirozené právo přestalo vyhovovat. Nešlo o žádný dramatický zlom. Prvky obou koncepcí se mnohdy prolínaly, vzpomeňme na příklad Johna Locka.

Právnímu pozitivismu můžeme přiznat určité klady. Především jeho dnes již historický, ale pro další rozvoj práva podstatný význam, že oprostil právovědu od teologické představy božího přirozeného práva.

„Význam katolicismem hlášané ideje božího práva, dominujícího všem ostatním právním sférám, byl v 19. století na většině západoevropského kontinentu ještě nemalý. Tomistická přirozenoprávní koncepce byla jednou ze zbraní pozdního feudalismu a svou roli neztratila ani v 19. století.“²⁰

Zároveň můžeme mezi klady počítat i zamítnutí myšlenky racionalistického přirozeného práva, která sice ve své době byla pokroková ale s postupem vztahů ve společnosti ztrácela na významu. Dosud jsme hovořili o významu historickém. Dodnes ale existují klady, které jsou stále přínosem. Je to vyřešení mnoha otázek metodologie, především problematiky právních pojmů a struktury právního řádu. Největším přínosem pozitivismu je ale jeho péče o zákonnost. Rozumí ji požadavek formálního dodržování nebo jen formálního výkladu právních předpisů, ať už jsou jakékoli.

Na druhou stranu je ale největší chybou právního pozitivismu to, že odděluje právní normu od reality. Podle něj neexistuje spojitost mezi právem jaké je a jaké má být. Je jasné, že tyto pojmy nejsou totožné. Mezi oběma však není až tak ostrá hranice, jak ji vytyčuje právní pozitivismus. Právní pozitivismus však vůbec nezajímá, zda právo má být takové, jaké je. Bere čistě pouhý fakt, že je. Z toho ale vyplývá, onu výše zmíněnou péči o legalitu není možno brát zcela jednoznačně jako klad. Pod záminkou legality je totiž možné sankcionovat cokoli, co se do práva dostane.

---

¹⁹ Internetový politologický časopis , www.e-polis.cz/pravo/202-prirozene-a-spravedlive-pravo-resp-smlouva. Autor : JUDr.Dlibor Grůza Ph.D. ze dne 22.října 2007

²⁰ Kryštůfek,Z. Historické základy právního pozitivismu. Academia Praha 1967 , str .142

IV. Institut dobrých mravů na pozadí vztahu přirozeného a pozitivního práva

Přiblížení povahy a funkcí institutu dobrých mravů lze objasnit přes řešení otázky problému práva pozitivního a přirozeného, jejich vymezení a vzájemného poměru. Obě práva stojí většinou ve vzájemném konfliktu, do něhož se následně dostávají teoretikové preferující ve svém učení jedno či druhé z nich.

4.1. Vztah přirozeného a pozitivního práva a srovnání

Problém vztahu dvou právních systémů, přirozeného a pozitivního práva, se objevil v okamžiku, kdy se začalo odlišovat přirozené právo jako určitý neměnný řád, od práva pozitivního, lidsky podmíněného. Poprvé byly tyto otázky nastoleny již ve starověku. V celé historii právního myšlení se pak objevují pokusy objasnit existenci či absenci určitého ideálního řádu, přirozeného práva, popř. najít jeho vazbu na právo pozitivní. Samozřejmě existují názory, a my se s nimi bez pochyby setkáváme, uznávající pouze jediný systém práva. Je to buď právo přirozené nebo pozitivní. Tak také existují názory, či představy, o existenci dvou druhů práva a vedoucí úloze, primátu jednoho z nich.

Pod pojmem přirozené právo je možno si zjednodušeně představit soubor zásad a pravidel, která jsou apriorně dána nikoli člověkem, ale jejichž původ je hledán v přírodě (v přirozeném řádu), Bohu nebo v lidském rozumu. V tomto případě hovoříme o něčem věčném, tedy o věčné neměnné ideje, ideálním právním řádu s obecnou stálou platností. Na takto definované přirozené právo se lze podívat s hlediska filosofického a sice pohledem Platona, podobenstvím o jeskyni. Na jedné straně tedy stojí přirozené právo jakožto idea a ideál, jemuž je přičítán ponejvíce božský původ a jako takové je jediné a neměnné. Na straně druhé stojí jeho odraz v lidském vědomí, zákon srdce a svědomí člověka. To není již zdaleka tak dokonalé, ale zato je našim jediným zprostředkovatelem onoho dokonalého božského systému. Dá se tedy hovořit o dvou verzích přirozeného práva. Teorie nazývá přirozeným právem obě. My se budeme zabývat tím druhým případem, neboť pouze toto přirozené právo je pro nás uchopitelné a snad i poznatelné. O čem zde vlastně hovoříme, o srdci? Svědomí? Co je obsahem těchto výrazů? V konečné podobě jde samozřejmě o soubor konkrétních pravidel, tedy

práv a povinnosti. Lze také vysledovat určitá obecná kriteria. Jistě jedná se o principy spravedlnosti, morálky, svobody, osobní, vnitřní přirozený smysl člověka pro podobné hodnoty. A zde, se velmi blízko dostáváme, a možná jsme našli, pojem dobrých mravů.

Chtěla bych se více zastavit u pojmu morálka. Atributy jako je: svoboda nebo smysl pro určitou hodnotu, to jsou věci srozumitelné. Z předešlého zamýšlení nad existencí dvojího typu přirozeného práva, domnívám se, že skrze morálku můžeme pohlížet na pronikání a působení přirozeného práva v dnešní společnosti. Co to tedy je ta morálka?

Morální postuláty, stejně jako právní normy, se vztahují na naše jednání, na spolupráci s našimi bližními, na vztahy individua ke společnosti a na interakcí mezi společenstvími. Podstatu morálky a práva je třeba ozřejmit z hlediska teorie jednání. Morálka předpokládá v určitém smyslu slova svobodnou vůli.

„Svoboda jednání je schopnost určovat chování vlastní vůlí podle našeho vědění (resp. mínění) a podle našich praktických postojů. Svoboda jednání neznamená, že naše jednání není determinováno, tj. nezávisle na určujících okolnostech, jakož i na disponibilních informacích. Člověk má volnost jednat jak chce, avšak nelze říci, že má volnost chtít to, co chce.“²¹

„Tato „definice“ morálky byla již výše zmíněna. Nevěřím však v existenci nějaké objektivně platné morálky, a to stejně málo jako v možnost nějakého objektivního praktického poznání. Věřím však v povědomí solidarity v člověku a na imanentní morální usilování, jež z toho vyplývá. K podstatě morálky patří tedy, že se týká autonomního utváření života individua, a že společensky orientuje jeho chování. Autonomie a ohled na bližního a na společenství jsou nějakým způsobem součástí každého morálního systému.

Hlavním účelem morálky je vytvořit životaschopnou vyrovnanost mezi vlastními zájmy a zájmy společenství (společnosti).“²²

Právo pozitivní je na rozdíl od předchozího práva lidsky podmíněno. Je vytvořeno lidmi a pro lidi. Je to na místo a čas vázaný pořádek, neplatí tedy vždy a všude. Nelze hovořit o absolutní platnosti. Je obsahově proměnlivé a je relativně stabilní. Je definováno jako soubor obecně závazných pravidel chování, vydaných ve zvláštní, státem stanovené nebo uznané formě a vynutitelné státně mocenskými

---

²¹ Weinberger, O. Filosofie, právo, morálka. MU Brno, str. 113

²² Weinberger, O. Filosofie, právo, morálka. MU Brno, str.127

prostředky. Pozitivisté považují právo za něco, čím lidé svět obohacují, co do světa vnášejí, a nikoli za něco, co by ve světě jen předem existovalo a co by v něm lidé pouze nalézali.

Na první pohled je vidět, že každý ze systému obsahuje prvky, které ten druhý postrádá. Dalo by se říci, že každý z nich má své výhody a nevýhody, jež spolu většinou vzájemně korespondují. Mezi výhody přirozeného práva patří:

- A. Dokonalost – přirozené právo v onom smyslu, kde je pouhým odrazem dokonalého ideálního řádu v lidském vědomí, značně ztrácí na své dokonalosti. Přesto pokud opět použijeme slavný Platonův příměr o jeskyni a toto přirozené právo považujeme za stíny, které člověk pozoruje, pak právo pozitivní je pouhým popisem těchto stínů, tudíž jeho autenticita je ještě nižší. Abychom si toto zamyšlení ještě zkomplikovali je nutno říci, že zmíněná autenticita (čili v našem případě nižší nebo nepřesná zprostředkovatelnost) a dokonalost nejsou shodnými pojmy. Vnímání přirozenoprávních principů jedincem je značně ovlivněno jeho subjektivitou. Na druhou stranu pozitivní právo bývá zpravidla dílem kolektivním a střet více subjektivních názorů může v praxi znamenat mnohem větší přiblížení se objektivnímu ideálu.
- B. Absolutní platnost – bereme-li v úvahu nejasnost a nevynutitelnost přirozeného práva (viz níže), ztrácí tato jeho pozitivní vlastnost značně na svém významu.
- C. Komplexnost – přirozené právo je tvořeno a ovládáno obecnými principy, což na rozdíl od konkrétních pravidel pozitivního práva nepředstavuje takové nebezpečí mezer v právním systému. Na druhou stranu existuje celá řada oblastí lidské činnosti, do které přirozené právo vůbec nezasahuje a je tudíž nutná úprava právem pozitivním. Například v oblasti dopravy, jedna z podstatných zásad, pravidel, zda mají auta jezdit vpravo nebo vlevo, přirozené právo odpověď skutečně nedává.
- D. Bezformálnost a pružnost – umožňuje vytěžit obsah nad formou za každé situace. Toto je jedna z velkých výhod práva přirozeného proti právu pozitivnímu, které se s tímto problémem potýká. Avšak nevýhodami systému přirozeného práva jsou:
  - a. nejasnost – přirozené právo je právo nepsané. To by však nebyl jeho největší problém, neboť i některé formy práva pozitivního jsou nepsané. Hlavním problémem je však to, že se ve značné míře uplatňuje subjektivní hodnocení přirozenoprávních principů a jejich použití, které

vychází pouze z vnitřní, ničím dalším závažně neovlivňované představy jedince.

- b. nevynutitelnost – neexistuje autorita zajišťující vynucení. Souvisí z předchozím bodem, není ani jasné co je třeba vynutit. Donucení je pouze charakteru morálního, což nestačí. Tento nedostatek si uvědomovali a ryzí zastánci přirozenoprávních učen. Například již Tomáš Akvinský poukazuje na to, že hříšnost lidské povahy zapřičiňuje, že přirozené právo nestačí a musí být stanoveny předpisy, pomocí jejichž realizace je možno zajištění donucením a sankcí.

„Tomášova přednost proti jeho předchůdcům spočívá v tom, že se způsobem na jeho dobu pozoruhodným, vyrovnal v křesťanském duchu se základní právní problematikou a vybudoval dosti podrobnou teorii práva pozitivního. Uvažoval o různých druzích práva, o poměru práva obyčejového k zákonnému, o přípustnosti dispense od zákona, o porušení zákona v případě nouze, o poměru zákona k ústavě, o mezích poslušnosti k zákonům a podobně. Rovněž rozvinul jistou elementární teorii trestního práva.“²³

Obě jmenované vlastnosti přirozeného práva jsou zdrojem značné právní nejistoty a vlastně hlavním důvodem vzniku a existence práva pozitivního. Pozitivní právo se tedy svým vznikem snaží eliminovat zmiňované nevýhody práva přirozeného. Někteří pozitivisté pro tyto nedostatky dokonce nejsou ochotni nazývat přirozené právo právem.

Pozitivní právo tedy představuje systém obecně závazný (na určitém území a v určitém čase), vynutitelný pomocí státního donucení. Jeho pravidla musí být stanovena v předepsané formě, což značně zvyšuje jeho srozumitelnost a poznatelnost, zvláště ve srovnání s právem přirozeným. Existence těchto vlastností práva je naprosto nezbytná, na čemž se shodují i zastánci přirozenoprávní teorie. Ti totiž, na rozdíl od pozitivistů, nutnost existence pozitivního práva uznávají. Pozitivní právo je přitom jediným normativním systémem ve společnosti, který je těmito vlastnostmi nadán.

Mimo výhod, které pozitivní právo přináší, však vykazuje též některé nedostatky. Základním znakem právního pozitivismu je snaha o oproštění právní vědy od všech vnějších souvislostí, překračujících rámec pozitivního práva. Pozitivisté

---

²³ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 78

v opozici k přirozenoprávní škole omezili pojem práva na soubor právních předpisů vydaných a garantovaných státem. Úlohou právní vědy je podle nich soustředit se jednoznačně na právní materiál. Jediným pramenem skutečného poznání práva se stala exaktní analýza platného práva. Jejich krédem je přesvědčení, že právní řád je uzavřený logický systém, ze kterého je možné vydedukovat správná rozhodnutí bez ohledu na sociální účely, politické či morální hodnoty. Právní pozitivismus pojímá soubor daných právních norem jako nezávislou, ničím nepodmíněnou skutečnost a vylučuje jakékoli vnější ukazatele, hodnotící a podmiňující činitele. Právní pozitivista ztotožňuje materiální pramen s pramenem formálním a vše, co překračuje sféru právních norem, vylučuje z oblasti svého zájmu.

„Jeden z recentních přívrženců analytické jurisprudence vypočítává, že se výrazu právní pozitivismus připisuje nejméně pět různých významů. Rozumí prý se jim:

- 1) názor, že právo jsou příkazy lidských bytostí
- 2) názor, že neexistuje nutná spojitost mezi právem a mravností, čili mezi právem, jaké jest a právem jaké býti má
- 3) názor, že analýza (či studium významu) právních pojmů a) stojí za to aby se prováděla: b) má se rozlišovat od historického zkoumání příčin a vzniku práva, od sociologického zkoumání vztahu mezi právem a jinými společenskými jevy a od kritiky či hodnocení práva pomocí morálních požadavků, sociálních účelů, „funkcí“ apod.
- 4) názor, že právní řád je „uzavřený logický systém“, ve kterém mohou být správná právní rozhodnutí dedukována logickými prostředky z předem stanovených pravidel bez ohledu na sociální účely, politiku a morální hodnoty
- 5) názor, že morální soudy nemohou být činěny nebo hájeny tak, jako se konstatují fakta, pomocí rozumových důvodů, evidence či důkazů.“²⁴

Přísná a nezbytná formálnost na jedné straně zajišťuje právní jistotu, na straně druhé však přetrhává vazby mezi právem a morálkou, mravy či spravedlností. Právní řád by samozřejmě měl být budován na těchto principech a s nimi v souladu, svým formalismem se však od jejich přímého vlivu jakoby odstíhne a stává se samostatným

---

²⁴ Kryštůfek, Z. Historické základy právního pozitivismu. Akademia Praha 1967, str. 140

odděleným systémem. Tak se může někdy stát, že forma vítězí nad obsahem a chování či soudní rozhodnutí, ctící literu zákona, se jeví jako nemorální nebo nespravedlivé.

4.2. Dobré mravy -- morálka

Právní systém je součástí určité společnosti, proto se nutně - i když ne výslovně - opírá o „mravy“ dané společnosti. Bez „dobrých mravů“ se neobejde ani zákonodárce. Odkaz na mravy není podružná věc, neboť právní systém se z mravů společnosti kdysi vyvinul a je v něm trvale zakotven. Jak bylo v kapitole historie zmíněno. Fungování práva je podmíněno právním vědomím společnosti. Právní systém na jedné straně běžná jednání a rozhodování značně ovlivňuje, na druhé straně na „mravu“ dané společnosti také různě závisí – například v osobním rozhodování soudců.

Již v u římských právníků se setkáváme s názorem, že každý právní systém se musí nutně opírat o jakési „mravy“. Tento vztah ostatně můžeme nalézt i v současném psaném právu: jsou to například tyto pojmy: „v dobré víře“, „dobrý hospodář“ nebo námi již zmiňované „dobré mravy“. Bez nich se žádná legislativa neobejde. V posledních staletích se pozitivistické právní kultury snaží o cílevědomé funkční uzavření právních systémů. A tedy omezení těchto odkazů. Avšak máme i řadu současných právních i společenských teoretiků, kteří si stále více uvědomují, že fungování a účinnost práva v demokratické společnosti silně závisí na úrovni právního vědomí celé společnosti. Toto vědomí nelze pěstovat jako stále větší rozsah či hloubku právních znalostí, nýbrž potřebujeme cosi jako přehled či náhled do práva jako systému, jako celku. Právo nemůže fungovat uspokojivě, pokud převládá obecné přesvědčení, že tento systém je správný a spravedlivý, jakkoli přesné vymezení spravedlnosti není patrně možné.

Z historického náhledu výše popsaného můžeme říci, že právní systém se vyvinul z podhoubí společenských mravů. Je v něm hluboce zakotven a že z tohoto spojení stále čerpá. Čím se denně řídíme ve svém rozhodování a jednání? V otázce po společenských mravech potažmo morálce si odpovíme, čím se řídí naše více méně vědomé rozhodování a jednání. Ani v těch oblastech jednání kde je skutečně svobodné, není toto rozhodování jistě nahodilé. Případy, kdy si člověk hodí mincí, protože si opravdu neví rady jsou poměrně málo časté. Ale daleko častější jsou situace při nichž téměř nevědomky až automaticky zareagujeme nebo situaci vyřešíme. Uděláme to třeba tak, jak jsme se to naučili v dětství. Ráno zcela jistě nepřemýšlíme jak začít den. Zcela

samozřejmě zajdeme do koupelny, oblečeme se, uděláme snídani, a vydáme se obvyklou cestou do práce nebo do školy. A to vše bez faktického rozhodování. Zrovna tak většinou nepřemýšlíme, co si vezmeme na sebe a tak podobně. Kdykoli potkáme sousedy, někoho známého, pozdravíme se nebo jen pokyneme, jak je to v naší společnosti obvyklé.

Tuto neobyčejně bohatou vrstvu naučených kulturních stereotypů, která naše jednání sice neomezuje, ale také nesmírně zjednodušuje – představme si, že bychom každé ráno, každému koho potkáme, měli říci něco nového, originálního. Výše zmíněné kulturní stereotypy jsme v zásadě částečně převzali od rodičů, vrstevníků a naučili se od učitelů. Později také přizpůsobili svému okolí. Stalo se to jistým tlakem („co to děláš!“, „jak to vypadáš“). Rodičovské a učitelské autority, která se zpravidla opírala jen o to, že to či ono se dělá nebo nedělá. Případně „tohle se u nás nedělá!“ V těchto případech se jedná o klasičtější formu kulturního předávání, ostatně velmi podobná té, jak nás učili správně mluvit. „Takhle se to neříká“. Společnost naše chování poměrně silně homogenizuje, vynucuje si opakování přijatých vzorců a různě trestá každou odchylku. Zejména mladí lidé v jistém věku vystavují tento společenský tlak a jeho vzorce jistě zkoušce. Chtějí si vyzkoušet, jak dalece to jejich společnost myslí vážně a co to udělá, když nějaký vzorec frapantně poruší.

„Výchova je společenský jev. Začneme hned vymezením výchovy, jak ji vidí sociální pedagogika. Výchova se jeví jako regulování, záměrné a cílené vstupování do celoživotního procesu zespolštění jedince, probíhající v jistém konkrétním kulturně společenském systému. Na otázku co tvoří tento společensko-kulturní systém lze říci, že je to jednota čtyř fundamentálních složek celého života společnosti.

- A. Složky hodnotově normativní, tvořené předem sociálními hodnotami, normami, přesvědčením a ideologiemi,
- B. Složky mezilidsky vztahové, tvořené především sociálními interakcemi, komunikací a pracovními činnostmi,
- C. Složky rezultativní, tvořené materiálními, duchovními a organizačními produkty,
- D. Složky osobnostní, tvořené individuálními subjekty společensko kulturního systému, které způsobem svého života tento systém aktualizují, uchovávají, rozvíjejí nebo překonávají, realizují tak sebe sama.“²⁵

---

²⁵ Kraus, B., Poláčková, V. Člověk prostředí výchova, Paido 2001, str. 41

Každá lidská společnost si tedy poměrně silně vymáhá jistou míru konformity, kterou pro běžný styk nutně potřebuje. Je to například: zjev, oblečení, mimika, gesta i řeč každého z nás a dává našemu okolí neustále najevo zda k němu chceme patřit, zda se s námi dá počítat – anebo si na nás raději dávat pozor. Avšak kdyby o ně společnost nedbala, přestala by být společností.

Rovněž tak lidská komunita požaduje, aby se tento společný mrav nijak neměnil. V každé generaci je odkázán na společenské předávání. Co se nepředalo, to se ztrácí, a co se předalo, bude se předávat dál. Na rozdíl od jazyka a práva, které jsou od jisté doby silně fixovány písmem, je předávání mravů stejné v Brně jako v Londýně. Společenský význam tohoto všude přítomného jevu dokážeme těžko ocenit, zejména proto, že jej běžně vůbec nevnímáme.

Společný mrav je tedy souhrn naučených kulturních vzorců jednání a chování, k němuž společnost všechny své členy více nebo méně razantně vede. Kdybychom jej chtěli výslovně formulovat, vyjde velmi jednoduché pravidlo konformity: Dělej všechno tak, jak se to dělá, jednej tak, jak jednají ostatní. Ne ovšem úplně všichni, tak činí, nýbrž jen ti správní - konformní.

V úvaze nad slovem „mrav“ nebo „mravy“ mě napadá je morálka totéž, nebo je to pojem užší, širší a co pojem etika? Dle mého soudu mrav zastřešuje oba zbývající pojmy. Pojem etika, dle slovníku cizích slov, hovoří o nauce o mravnosti, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání. Právo není jediným příkazem lidského spoluzití, právě možnosti donucení a jeho pravidla rozeznávají od slušnosti, zdvořilosti, společenských mravů, a podobně. Jednotlivci je ponecháno na vůli, zda a do jaké míry je bude zachovávat. „Zde však platí pravidla absolutně, to znamená, pro každého a bez ohledu na souhlas. Z toho již vyplývá proč je právo minimem etiky. Upravuje totiž povinnosti, jež kultivovaný člověk zachovává z vlastního popudu a etické potřeby. Tak například by považoval řádný člověk i bez právního předpisu za svou povinnost platit dluhy, starat se o své děti nebo poskytnout nezbytně nutnou pomoc spoluobčanu v případě ohrožení života nebo zdraví a podobně což všechno zákon výslovně nařizuje. V případě řádného fungování etických zásad bychom se v těchto případech mohli vyvarovat hypertrofie práva. Právo ovšem mnohde dokonce zdánlivě dovoluje postupovat přímo proti etickému citění, například vymáhat dluh na starém nemocném člověku, vystěhovat z bytu sociálně slabé jedince a podobně. Avšak má okamžitě k dispozici další formy, např. zmírnění zákona pro tvrdost, různé formy amnestie, výjimek atd. Nemůže totiž mít svým cílem filosofické dobro, což by bylo možné snad

jen pro legendární zlatý věk lidstva, nýbrž pojem podstatně odlišný, totiž spravedlnost. Avšak ani stou je nelze ztotožňovat. Sám pojem spravedlnost je totiž relevantní. Absolutní spravedlnost hledá tápající lidstvo marně od věků. Právo představuje nebo má představovat pouze lidsky dosažitelnou její míru v té které době vývoje.²⁶

V poslední době spíše slyšíme o etice chování, etice politiky, etice obchodování. Tam kde je lidské jednání skutečně svobodné, nehledáme jen to co je povolené, ale snažíme se nalézt to co je nejlepší. Nejen obchodník, který smlouvá o cenu, ale každý jednající člověk hledá to nejlepší. Zde je těžké řídit se morálkou, či právem. Pro tuto oblast vynikání, hledání nejlepšího, totiž nemohou vůbec platit nějaká pravidla. To čím se řídíme v politice, v obchodě, v podnikání nazýváme zájmem a většinou se snažíme o největší možný zisk. Je pravděpodobně věcí vkusu zda při jednáních, u nichž nejde o zisk, mluvit o zájmech. Mám obavu, že v případech již zmiňovaných dvojslovných spojení s pojmem etika, jedná se spíše o spojení pejorativní.

Vrátíme se tedy k pojmu morálka. Společný mrav je neobyčejně jednoduchý a účinný, selhává však v okamžiku kdy na sebe narazí dva různé mravy. Každý z nich je však stejně samozřejmý a nemá žádné argumenty, takže otázka který by byl lepší nedává smysl. (Proto jsou mezikulturní konflikty tak často beznadějně neřešitelné). V těchto případech by měla zaujmout místo individuální morálka. Mám za to, že morálka je tedy užší pojem než mrav a tudíž se více vztahuje na individuum. Na faktické meze společného mravu poprvé narazili lidé, kteří se ze svého společenství nějak emancipovali a stali se odpovědnými jednotlivci, individuálními osobami. Situace se tedy obrátila, souhlas většiny, pro společný mrav poslední správné jednání, je najednou odmítnuto ve jménu jiné autority. Může se stát, že většina páchá ničemnost, a v tom případě se po člověku chce, aby se postavil proti ní. Jenže o co se teď má jednající člověk opřít, jak má poznat ničemnost, když ji páchá většina? Sokrates se odvolává na svůj vnitřní hlas. Bible nabízí známé Desatero. Jak se postupně budovala státní moc, mohla velká část požadavků na lidské jednání přejít z oblasti (individuální) morálky do oblasti (vymáhaného) práva. Tím se účinnost těchto předpisů jistě posílila a mohlo se posílit i očekávání, že je i ostatní členové společnosti budou dodržovat. Přesto se něco podstatného změnilo. Na rozdíl od morální řeči Desatera, která se obrací ke každému jednotlivě a jemu samému ukládá jistým způsobem jednat či nejednat, právní řeč formuluje obecně. Rozlišení přípustného či nepřípustného jednání je vloženo

---

²⁶ Bílý, J. Základy státovědy, politologie a sociologie. Eurolex Praha 2005, str. 90

do rukou třetí osobě. Proto nemůže právo oblast mravního jednání nikdy pokrýt úplně a beze zbytku.

„Stát právními normami upravuje pouze společenské vztahy tak důležité, že je nutné poskytovat v nich právní jistotu a ochranu účastníkům, kteří by byli bez této ochrany citelně postiženi nesplněním něčí právní povinnosti. Ve vztazích neupravených právními normami jednají účastníci většinou bez morálních norem. I když za porušování morálních norem nikomu nehrozí právní sankce, přesto mohou provinilce postihnout za nemorální jednání také závažné důsledky, například opovržení společnosti a ztráta přátel. Vztah mezi právem a morálkou vystihuje věta: „Právo je minimum morálky.“ Kdo nedodrží ani toto minimum, proti tomu orgány právního státu obvykle zakročí v zájmu udržení právní jistoty a společenského pořádku. Není jednou provždy nezměnitelně určeno, které společenské vztahy jsou tak důležité, že je musí upravovat právo, a které naopak mohou být ponechány v oblasti morálky. Názory o důležitosti jednotlivých vztahů se ve vývoji společenského života mění. Například v rodinném právu bylo dříve vedle manželství právně zakotveno i zasnoubení, ale v současné době už je zasnoubení pouze morálním vztahem. Naproti tomu právo kdysi nevěnovalo žádnou pozornost péči o tvorbu a ochranu životního prostředí, a dnes je životní prostředí velmi důležitým předmětem právní ochrany. Demokrati velmi oprávněně vytýkají nemorálnost některých ustanovení právních řádů totalitních států, které svým občanům a obyvatelům nepřiznávají některá lidská práva a svobody.“²⁷

Pro realizaci práva má mimořádný význam soulad právních norem s mravním a právním vědomím většiny obyvatelstva. Mravní normy propůjčují právním normám vnitřní donucení. Projevy morálního odsouzení kolektivu mohou být pocíťovány jako tíživější sankce než různé újmy, reprezentované právními sankcemi. Naopak může veřejné mínění hodnotit jako dobré a spravedlivé činy, které jsou v rozporu s platným právem. Jestliže veřejné mínění posuzuje určité protiprávní jednání jako hrdinský čin, může tento obdiv vyvážit újmu, kterou znamenají aplikace právních sankcí (vzpomeňme různých mučedníků v dějinách). Právo stíhá to, co je proti dobru. Požadavky právní a mravní normy se mohou v některých životních situacích rozejít. Přesto to neznamená, že máme mít pohrdavý vztah k právnímu řádu. Právě díky vysoké právní a morální kultuře si uvědomujeme rozdílnost v závaznosti mravních a právních

---

²⁷ Eichler, B., Ryska, R. Základy společenských věd. Fortuna Praha 2005, str. 28

norem, rozdíly v pojetí viny a trestu a rozdíly ve způsobech proměn mravního a právního řádu ve společnosti.

Aby byl takový společný život možný, je ovšem nutno aby byl určitým způsobem organizován. Jeho účastníci se k sobě musí navzájem chovat podle jistých pravidel, jež omezují jednotlivce ve prospěch celku, neboť jinak by se proměnil v boj všech proti všem. Takováto pravidla upravují lidské spolužití a vzájemné vztahy zakládající vždy nároky a povinnosti, neboť nároku jedněch odpovídá povinnost druhých a jsou již právním řádem. Vyjadřují co je pokládáno za správné a spravedlivé a mají účel zajistit celku existenci, klid a bezpečnost. Jsou nutností pro každou lidskou pospolitost, tím spíše pro stát.

Právo bývá přísnější než morálka, pokud jde o následky narušení pravidel, je zde již několikrát zmiňovaná vynutitelnost státní mocí, či právní sankce. Pokud jde o náročnost požadavků kladených na lidské chování, musí být právo méně přísné než morálka. Stát však má stimulovat, preferovat morálku. Nezastupitelnou úlohu hraje výchova v rodině a ve škole.

„Každý jedinec má jiný specifický způsob života, ale obecně představuje naplňování života společnosti. Tento životní styl souvisí s hodnotami a ideály, které by člověk rád v životě uskutečňoval. Jedinec si dále vytyčuje tzv. životní plány, což je soubor cílů, kterých se člověk svou činností snaží dosáhnout. Je bezpochyby, že hodnocení každého jedince je ovlivněno zvyklostmi, mravy dané společností a subkultury v níž žije. Hodnotová orientace jedince se vytváří v průběhu jeho života jak z vrozených dispozic, tak vlivem různých vnějších činitelů, kterých je v okolí jedince bezpočet.“²⁸

V právním státě musí každý občan věřit, že bude – li zachovávat všechny zákony, může klidně spát, a že bude – li mu přesto jakkoli ukřivděno, vždy se dovolá skutečné nápravy. Síla státu se rovná síle právního citu, právního vědomí jeho lidu. Porušení právního citu jedince bolí stejně jako poranění těla. Právní bezpečnost je nedělitelná musí, ji mít absolutně každý.

---

²⁸ Kraus, B., Poláčková, V. Člověk prostředí výchova. Paido 2001, str. 153

4.3. Sociologický pohled na morálku

Morální normy hodnotí sociální jednání jako morální a nemorální, nebo mravné a nemravné, z pohledu faktického chování aktérů ve společenských vztazích zejména podle těchto morálních kategorií:

- dobra a zla
- spravedlnosti a nespravedlnosti
- čestnosti a nečestnosti

Dodržování morálních norem je sankcionováno: buď svědomím jedince a nebo veřejným míněním sociálního okolí. V morálních normách se vedle kontinuity morálního vědomí odráží i potřeby a zájmy daného sociálního útvaru (rodiny, vesnice, komunity), ale i obsah morálních norem vyššího sociálního útvaru (společnosti, lidské kultury...). Pro právníky je důležité, že projevy nemorálnosti se někdy kryjí s nezákonností. Oproti právu morálka častěji poskytuje vzory chování určené k následování a využívá široké škály rovněž pozitivních sankcí. Morálka je vyjádření koncepce aktivní (pozitivní) odpovědnosti, to znamená zdvižený prst, ukazující a upozorňující na povinnost, kterou si má jednáající osoba uvědomovat a proto ji respektovat. Vede tak častěji k společensky prosociálnímu chování, než je tomu u právních norem, které dopadají až na případy porušení právní normy, nebo nesplnění právní povinnosti a jsou tak vyjádřením koncepce pasivní, retrospektivní odpovědnosti.

„Morálka a právo tvoří dva samostatné normativní systémy, které působí vedle sebe a zčásti upravují tytéž oblasti sociálního chování či jednání. V hodnocení sociálního chování morálními a právními normami mohou nastat tři situace:

- nejčastěji se v hodnocení právní a morální normy shodují (například zakazují krást, ubližovat jiným nebo příkazují pomoci jinému v nouzi),
- v některých případech se v hodnocení rozcházejí (eutanázie, interrupce),
- větší část právní úpravy je však morálně indiferentní nemá morální rozměr (také již výše zmiňované dopravní předpisy) a Emanuel Chalupný označuje tyto právní normy za amorální.“²⁹

---

²⁹ Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Vyd. a nakl. Čeňek s.r.o., str. 163

Existence a působení morálních norem ve společnosti představuje významný moment posilující společenskou efektivnost práva:

- morálka často supluje znalost práva ve společnosti (lidé bez znalosti právních norem se orientují podle norem morálních),
- u řady jedinců právo nabývá morální hodnoty a jeho porušování je proto považováno za nemorální,
- sankce doprovázejí morální normy posilující chování v souladu s právní normou.

Lze si položit otázku: Jak by to asi vypadalo s naší morálkou, kdyby nebyla podepřena pozitivním právem? Je nutné se zamýšlet i takto, neboť kontinuita řady právních norem je důsledně uplatňována na základě různých hypotéz ubírajících se tímto směrem. Samozřejmě je nutno vše pečlivě rozvažovat, abychom se nedostali do zajetí hypertrofie práva.

Morální normy se dotýkají i dalších normativních systémů, zvykových a náboženských norem. V konfrontaci se zvykovými normami se prosazují důrazněji morální normy. Odkaz na dlouhodobé tradiční zvyklosti je morálně obtížně obhajitelný. Náboženské normy často představují výchozí principy morálních norem (křesťanská morálka jako základ naší morálky) Ve vzájemné konfrontaci morálních a náboženských norem se výrazně projevuje polarizace společnosti podle náboženského vyznání, Například nejtypičtějším rozdílem v morální hodnocení rozvodu manželství či mimomanželského vztahu.

„Právní vědomí představuje projekci právní oblasti, zejména objektivního práva jako systému právních norem, do vědomí sociálních subjektů. Jeho důležitost je dána tím, že právní vědomí jako psychický projev práva tvoří zprostředkující článek mezi objektivním právem a právním chováním a jednáním. V sociologii práva se pro označení právního vědomí vžilo několik termínů:

- právní vědomí – termín je používán zejména v postkomunistických zemích,
- veřejné vědomí (cit, smysl) spravedlnosti – používá se zejména v angloamerické sociologii práva,
- veřejná znalost a mínění o právu – vyjadřované dnes už vžitou zkratkou KOL, vytvořenou mezinárodní výzkumnou skupinou z prvních písmen základního sousloví.“³⁰

---

³⁰ Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Nakl. a vyd. Čeňek s.r.o., str. 225

„Právní vědomí je vnitřně strukturované. Obsahuje vedle sebe složky poznávací (kognitivní) a složky hodnotící. Slovenský právní teoretik Jozef Prusák je v tomto smyslu rozlišil takto:

- právní vědomí de lege lata – projevuje se jako znalost práva ve formě představ a informací o konkrétním právním systému a poznatků o faktickém právním jednání (respektive protiprávním) jednání lidí na základě daného právního systému,
- právní vědomí de lege ferenda - projevuje se ve formě emocionálních a racionálních hodnotících soudů, postojů, pocitů, emocí, nálad. představ a idejí v dimenzích správné – nesprávné právo, spravedlivé – nespravedlivé právo, dobré – zlé právo apod. Ve svém důsledku pak tato oblast právního vědomí směřuje ke tvorbě práva,
- právněhistorické vědomí – obrací se zpět k dřívějším právním úpravám, k jiným právním kulturám a historickým typům práva. Má především informační a hodnotící charakter.“³¹

„Současné studie právního vědomí vycházejí z britského modelu, uvažujícího ve dvou složkách právního vědomí:

- znalost práva – obsahuje prvky kognitivní (poznávací – informace, znalosti)
- mínění o právu – obsahuje jednak prvky hodnotící (racionální a emocionální hodnotící soudy a představy) jednak prvky postojové.“³²

4.4. Uplatnění institutu dobrých mravů při řešení některých nedostatků pozitivního práva

Výše nastíněný problém je nutno řešit. Jedno řešení nabízí přirozenoprávní teorie a to tím, že staví přirozené právo nad právo pozitivní. Přirozené právo se považuje za jediné správné, apriorně dané, pochází z přírody, od nadpozemské veličiny – Boha, nebo z lidského rozumu, a zásadně lidskými činy a lidskou vůlí nezměnitelné. Tedy nezměnitelné ani právem pozitivním.

Takové řešení však musí pozitivní právník jednoznačně odmítnout. Toho zajímá pouze řešení výhradně na půdě pozitivního právního řádu. Pokud bychom však i my

---

³¹ Prusák, J. Právo vo spoločnosti. Bratislava Obzor 1980, str. 105

³² Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Vyd. a nakl. Čeňek s.r.o., str. 228

stáli ortodoxně na pozicích čistého pozitivního právního řádu, nějakého výsledku bychom se těžko dobrali. Je nutno zvolit určitý kompromis. Teoretikové vedou spory o tom zda takovýto mimoprávní normativní systém přirozeného práva svým vtělením do pozitivního práva, neztrácí zcela svůj přirozenoprávní charakter. Jestli tedy neztrácí svůj přívlastek mimoprávní či přirozenoprávní a nemá o něm mluvit opět jako o pozitivním právu bez dalšího.

„Přístup právního pozitivismu demonstruje ve svém díle i přední meziválečný představitel brněnské normativní školy Vladimír Kubeš. Jeho argumentace pro případ dobrých mravů je zcela jednoznačná: Pojem dobrých mravů je tzv. pojmem právním, tj. právním řádem použitým. Ustanovení o dobrých mravech přitom patří mezi ustanovení pružná, to znamená, mezi ustanovení jejichž skutková podstata není vyjádřena zcela přesně strnule, přičemž právní řád má takových ustanovení celou řadu. Ve všech těchto případech nutno rozlišovat stránku formální a stránku obsahovou. Po obsahové stránce je jisté, že příslušný směrodatný obsah nenalezneme přímo vyjádřen v samotném právním řádě. Právní řád zde dává svému orgánu, soudci, poukaz, aby se obrátil k obsahu jiného normového souboru, než právního. Takové poukazy po stránce legislativně – politické jsou nutné, aby obsah právního řádu byl v souladu s obsahem doby. Po formální stránce však všechna pravidla, jež soudce čerpá z jiného než právního normového souboru, stávají se tak pravidly právními, ba dokonce lze si věc představit tím způsobem, že právní řád, např. občanský zákoník, netvoří jen tak pravidla, jenž jsou v něm výslovně vypsána, nýbrž obsah občanského zákoníku je značně větší. Ustanovením o dobrých mravech se občanský zákoník rozšiřuje automaticky o množství pravidel, která jsou jinak pravidly „dobrých“. Občanský zákoník obsahuje tak mnohá pravidla, jež byla převzata z obsahu jiného souboru normového než právního. Tato pravidla stávají se na základě poukazu občanského zákoníku pravidly právními.“³³

S touto pozitivistickou koncepcí institutu dobrých mravů, pravděpodobně nezbyvá, než souhlasit. Avšak přesto není možné se vyhnout pocitu, že podobná metoda zakotvení práv a povinností je pouze velice obecným odkazem na jiný normativní systém, je jakýmsi prohrěškem právního pozitivismu. Jeho použití vlastně popírá své vlastní argumenty, argumenty, jež užívá ve sporu se svým protějškem a konkurentem přirozenoprávním pojetím práva. Užívá vlastně jeho „bojových prostředků“, které

---

³³ Kubeš, V. Smlouvy proti dobrým mravům. Orbis Praha 1933, str. 169

jinak obvykle kritizuje pro jejich nejasnost, vágnost, nedostatek právní jistoty a podobně. Tím do jisté míry chtě nechtě i uznává svůj nedostatek a snaží se jej řešit právě takto.

Jestliže jsme výše hovořili o nevýhodách, které vykazuje přirozené právo, vadila nám na něm především jeho nevynutitelnost a nejasnost. Zahrnutím dobrých mravů do pozitivního práva je dosaženo jejich vynutitelnosti, co se však týče nejasnosti jejich obsahu, ta přetrvává v nezměněné podobě. Z tohoto důvodu si zmíněné ustanovení ponechává něco z vlastností přirozeného práva i poté, co se stalo součástí pozitivního právního řádu.

Kde však pozitivní koncepce nepochybně triumfuje, je otázka zdroje závaznosti pravidel, a nutno podotknout, že právě tato otázka patří ve sporu pozitivního práva s přirozeným ke stěžejním. Zákonodárce dává za pravdu pozitivistům v tom, že teprve pozitivní zákonné zakotvení mravního normového systému činí jej závazným a vynutitelným, pokud by tomu tak nebylo, nemuselo by podobné ustanovení existovat.

Jedním z témat přirozeného práva je také otázka kontroly pozitivního práva právem přirozeným, jeho hodnotící aspekt. Podle této teorie je přirozené právo měřítkem pozitivního zákonodárství, umožňuje jej poměřovat s určitými ideálními principy. Díky přirozenému vnitřnímu povědomí o těchto principech můžeme pozitivní právní řád chválit či kritizovat. Kriteériem našeho hodnocení v tomto smyslu je potom míra souladu platného práva s těmito principy. Zjistím – li nedostatek tohoto souladu a chceme-li dosáhnout nápravy, obvykle změním právní řád. Podobnou službu, avšak beze změny právního řádu, zajišťuje institut dobrých mravů. Zajišťuje totiž neustálou přímou konfrontaci právního řádu s mimoprávním normativním systémem. Institut dobrých mravů umožňuje přístup obsahu přirozeného práva do jinak uzavřeného systému práva pozitivního. Je vnitřním zdrojem jeho hodnocení, kontroly i nápravy. Tak může také dojít ke změně právního řádu, aniž by došlo ke změně jeho slovního znění, a to změnou obsahu pojmu „dobré mravy“.

V. Přirozenoprávní myšlení a lidská práva v současnosti

Do diskuze mezi pozitivisty a iusnaturalisty výrazným způsobem zasahuje otázka po původu a povaze těch nejelementárnějších práv souvisejících s existencí člověka – totiž práv lidských. Myšlení o lidských právech se od nejstarších dob a zvláště pak od novověku rozvíjí spolu s přirozenoprávními teoriemi, které jediné mohly zdůvodnit snahy o jejich praktické prosazování. Toto úsilí pak vrcholí v našem století obsáhlými mezinárodními kodifikacemi těchto práv a mezinárodními zárukami jejich dodržování. Lidská práva se ukázala být nezbytným předpokladem stability společnosti, mravního seburčení jednotlivce a základní hodnotou demokratického způsobu vlády.

„Za napjaté nálady, která se zmocnila celé země, došlo k prvnímu revolučnímu aktu – zástupci třetího stavu, nemohouce se dohodnout s duchovenstvem a šlechtou, prohlásili se 17. června 1789 za Národní shromáždění a ujali se ústavodárných prací. Na schůzi 4. srpna bylo přijato zrušení stavovských privilegií a feudálních práv a 26. téhož měsíce došlo k vyhlášení práv člověka a občana. Tímto aktem skončila éra absolutismu a byl položen základ k svobodné a demokratické Francii. Tím také bylo prakticky zpečetěno vítězství doktrín, které po celé 18. století sváděly boj s absolutismem. Lví podíl měli na něm ovšem nauky Montesquieuova a Rousseauova, ne však jediný. Poprvé objevily se deklarace práv za americké revoluce v ústavodárných aktech jednotlivých kolonií. Jejich smyslem bylo zaručit přirozená práva, nezadatelná práva občanů, zvláště svobodu, rovnost a majetek.“³⁴

Jaký zdroj a jakou povahu však skutečně tato práva mají? Patří mezi práva pozitivní nebo přirozená (morální). Jistě většinu z nás neuspokojí tvrzení, že jsou jen pozitivními právy účelově přiznanými člověku zákonodárcem, ať už jde o mezinárodní společenství nebo suverénní státní moc. Většina z nás cítí, že tato člověku nejvlastnější a nejzákladnější práva stát předcházejí, že je nelze odvodit od pouhé autority suverénního zákonodárce, že jsou nějak bytostně spjata se samou naší esenciální podstatou a existencí jako racionální a společenské bytosti, čili řečeno slovy osvícenských teorií, s naší přirozeností. O takovém významu lidských práv dnes málokdo pochybuje, různí myslitelé se však neshodují na tom zda tato práva jsou

---

³⁴ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005, str. 132

absolutně platnými a věčnými atributy člověka odvozenými z jeho přirozenosti, případně z Boží vůle, nebo jsou sice prepozitivními, ale historicky a teritoriálně podmíněnými mravními nároky či konvencemi. Zastánci prvního názoru jsou výhradně iusnaturalisté, můžeme říci tradičního ražení, z nichž mnozí zastávají teologické zdůvodnění lidských práv. Druhý názor, jenž v současnosti dominuje, zastávají jak iusnaturalisté, tak pozitivisté. Jak již bylo naznačeno, hranici mezi oběma tábory tvoří buď „spojovací“ a nebo „dělicí“ teze o vztahu práva a morálky, přičemž tito iusnaturalisté netrvají na univerzálnosti a neměnnosti lidských práv, která se ve společnosti stále vyvíjejí.

Pojetí lidských práv jako subjektivních s prepozitivních nároků odvozených z přirozenosti člověka úzce souvisí s rozvojem západního křesťanského právního myšlení, poprvé se objevuje v raném novověku v době osvícenství a je zastáváno v právní filosofii i dnes a odkazuje na něj i mnohé pozitivní úpravy lidských práv. Dnes se již tolik neakcentuje role čistého rozumu, lidská přirozenost je více nahlížena jako sociální interakce, komunikace a vzájemné kooperace. V době osvícenství byly pojmy, přirozená práva a lidská práva (práva člověka), většinou chápána jako totožné termíny jako synonyma, případně se používalo termínu, přirozená lidská práva, jež ostatně zaslechneme i dnes. Posledně zmíněný termín, podle mnohých autorů dobře vystihuje jejich pojmová specifika.

Velmi často se pojem lidských práv dělí a nahrazuje pojmy: práva občanská, politická, sociální, kulturní, práva solidarity a podobně. Výraz lidská práva se pak užívá pouze ve vztahu k mezinárodnímu společenství a jeho úmluvám.

Tyto pojmové a terminologické nesrovnalosti poukazují na současnou nejednotnost v chápání zdroje a povahy lidských práv. Přesto se domnívám, nebo spíše přikláním, a to především v kontextu historickém, k orientaci na podhoubí přirozenoprávních teorií a co se týče povahy lidských práv? Domnívám se, že pojem lidských práv je natolik vžitý a srozumitelný, že je vhodné jej nadále zachovat.

Každá země a každý národ má a bude mít svou vlastní představu a koncepci jak do obecného rámce výchovy k demokracii, občanství, lidským právům a mezinárodnímu porozumění začlenit významné dějinné i současné události a jejich klíčové účastníky. Rovněž tak na jedince působí školní vzdělávání, kulturní a sociální prostředí. Je obecně známo, že na Titaniku zahynulo mnohem více Angličanů, než ostatních národností. Bylo to dáno tím, že u Britů, k právům jsou vštěpovány také morální zásady, které jim i ve vypjaté situaci přikazovaly gentlemské chování.

Výčet lidských a občanských práv není náhodný, ale obsahuje přinejmenším práva, která člověk potřebuje ke svobodnému životu. Vycházejí z lidské zkušenosti. Právo na život, zdraví, soukromé vlastnictví, listovní tajemství, svobodné volby, nedotknutelnost obydlí atd. – jsou podmíněny stavem kultury dané společnosti. Různá je i kvalita dodržování těchto práv státem. Pouze státy s demokratickou tradicí slíbená práva lidem doopravdy zajišťují.

„Je však velkým nedorozuměním, vidí-li občan v realizaci své osobnosti pouze práva, nikoli své povinnosti. Platón považoval demokracii hned po tyranii za nejhorší zřízení, protože je založeno na ztrátě autority. Lidé nechtějí nikoho poslouchat a obec s demokratickou ústavou je na nejlepší cestě upadnout do chaosu. Podobá se lodi, kde se plavci hádají o kormidlo, ale nemají ponětí, o co všechno se kormidelník musí starat: o počasí, oblohu, větry, o všechno co patří k umění mořeplavby.“³⁵ Jeden „druh“ demokracie a právního nazírání se projevuje v současnosti v České republice při realizaci zdravotních zákonů. Skupina lidí, usilujících o převzetí politické moci ve státě ze svých municipálních funkcí se chová „contra lege“ a obchází zákon. Toto chování nejen nabourává principy demokracie, ale také má záporně edukační vliv na zbytek společnosti.

Lidská práva jsou formulována jako nadstavba nad pevným základem mravních norem a formulována člověkem vůči státní moci, která uzurpovala to co v božském či přirozeném právu bylo svěřeno člověku. Z toho důvodu se také v deklaracích nemluvilo o povinnostech. Po tisíciletí se mluvilo výhradně o povinnostech a ty tedy zůstávali v platnosti. Odvolání k Bohu to stvrzovalo, nepřimo do těchto deklarací zavádělo Desatero a další. Jako např. „v potu tváře pracovati budeš“, dávejte „císaři co císařovo jest“ atd. Stejně tak měly zůstat v platnosti rodinné vztahy.

Lidská práva jsou však jen jednou stránkou lidské existence, v životě člověka však musí být pro zdravý vývoj jedince i společnosti vyvažována lidskou odpovědností. Důraz věnovaný lidským právům je nutné kombinovat s výchovou ke zdravému způsobu života, sociální odpovědnosti. Dosud bohužel, převažuje opačný trend – k rozšiřování práv.

Ohlédneme-li se do minulosti, do období francouzské Deklarace, nalézáme zcela jasné markanty. Práva mi nedává žádná „příroda“, nýbrž druzí lidé, moji spoluobčané. Jen oni mi je mohou zaručit a doslova „dát“ – pokud to ovšem pokládají za svoji

---

³⁵ Bílý, J. Základy státovědy, politologie a sociologie. Euroflex Praha 2005, str. 86

povinnost. Nic víc a nic méně. Autoři první francouzské Deklarace cítili, že k právům nutně patří odpovídající povinnosti a v preambuli to také uvedli. Z pozdějších formulací se povinnosti tiše vytratily. Bezesporu, na škodu věci.

Jiná zásadní nesnáze se týká vymahatelnosti těchto práv. Situace je poměrně jasná tam, kde tato práva omezují stát nebo nějakou určitou instituci. Ale co třeba hned s tím prvním, s právem na život? Může člověk, trpící leukémií, podat žalobu na neznámého pachatele? Koho má žalovat člověk, umírající hladem? Oběť zemětřesení nebo povodně? Stát? To bychom se vrátili k docela jiné představě společnosti, která deleguje všechnu starost o své blaho absolutnímu panovníkovi, kterého pak také může svrhnout, když přijde neúroda, jak to známe z dob bývalých.

Vraťme se však k našemu záměru, k naší otázce, na níž se snažím odpovědět i na základě problémů nastíněných v mé bakalářské práci. Na možnost vlivu edukace působící na chování jednotlivých členů společnosti. Nejen z pohledu posledně zmiňovaných lidských práv a svobod.

Velkou nesnáze přinesl hlubší výzkum lidské psychiky. Freudovo tvrzení, že „já není pánem ve svém domě“, zásadně zpochybnilo představu samostatného a za vše zodpovědného lidského individua. Dětská psychologie i kulturní antropologie a v neposlední řadě i různé sociologické a sociální pozorování, přesvědčivě ukázala, jak málo je v člověku „přirozeného“, a jak mnoho se naopak musí získávat výchovou, jak vzhledem k jednotlivé osobě, tak vzhledem k její společnosti. Zejména představa „nezkaženého“ dítěte i „ušlechtilého divocha“ je dnes v každém ohledu těžko udržitelná a pro společnost zcela nepřijatelná. Personalizace a socializace mladého člověka je neuvěřitelně složitý a dlouhodobý proces, který se ani zdaleka nemusí podařit.

Z tohoto hlediska je potřebná soustředěná edukační činnost, zejména k upevňování správných morálních zásad. Některé sociologické průzkumy ukazují, že v krizových situacích, např. zemětřesení, povodně, vojenské válečné mise, jdou stranou morální zábrany a zvítězí pudové (biologické) chování. Přesto není jiná možnost než výchova.

Co by mělo být cílem naší edukace, není třeba složitě hledat. Na základě shromážděného materiálu a pomocí kritické analýzy, lze konstatovat, že potřebné materie je v podstatě dostatek. Je třeba však zajistit všemi možnými edukačními metodami vstřípení a upevnění práv a především povinnosti mladé generaci. Potom lze očekávat zlepšování dobrých mravů a uvedení nových zásad morálky do každodenního života.

Stačí použít principy německého právního filosofa A. Kaufmanna (1923)

„Jako první uvádí Kaufmann princip „suum cuique“, tzn. Každému, co mu patří, co je jeho ve smyslu zásady absolutní ochrany života. Za druhé jde o tzv. „zlaté pravidlo“, které se promítá do požadavku odmítání násilí, jakékoliv manipulace s lidmi (od genové po mocenskou) a do požadavku minimálního projevu solidarity. Třetí je kategorický imperativ ve významu: pacta sunt servanta, tento princip apeluje na schopnost uvědomovat si své povinnosti. Čtvrtým principem je princip slušnosti, ve smyslu ochrany menšiny, tzn. těch, kteří mají ve společnosti objektivně slabší postavení a nemohou se proto podílet na tvorbě hodnot, statků, nebo vykonávat určité funkce. Princip odpovědnosti je principem pátým ve smyslu kladení zřetele na prospektivní rozměr našeho rozhodování a konání. Poslední šestý je princip tolerance ve smyslu vytváření podmínek pro zachování svobody, plurality, tzn. Otevřené společnosti“³⁶

---

³⁶ Machalová, T. Úvod do právní filosofie (Základní pojmy) I. Díl. Masarykova universita v Brno 2001, str. 18-19

VI. Některé závěry a doporučení

Přirozenoprávní teorie je nejstarším filosofickým zdrojem práva vzniklém ve starobylém Řecku. Filosofie se vyvíjela po celou civilizaci a v ní se odrážela touha lidstva po rovnosti a spravedlnosti, po rozumném a spravedlivém rozdělení společnosti. Především však zde byla touha se všestranně rozvíjet. Tato přirozenoprávní teorie naplňovala potřebu každého člověka, potřebu rovnosti. Někdy byla kritizována. U nás se o ní znovu hovoří v posledních 20 letech. Toto stále častější hledání přirozeného práva mě dovedlo k záměru zamyslet se hlouběji nad touto situací. Snažila jsem se nastudovat podrobněji toto téma a utvořit si na ně vlastní názor.

Přirozenoprávní teorie je vlastně vyjádření touhy po ideálech jako je rovnost, spravedlnost, touha po všestranném rozvoji osobnosti. Toto všechno pravděpodobně vedlo k znovuobjevení této teorie k postupnému začleňování do dnešního fungujícího práva pozitivního. Neměli bychom opomenout Tomáše G. Masaryka, který jako jeden z prvních v minulosti hovořil o začlenění práva přirozeného do práva pozitivního.

„ Je to souhrn mravních, humanitních požadavků rodících se z aktuálních potřeb životních a sloužících jako vzor, který právo pozitivní má v sobě uskutečnit, aby se mu dostalo vnitřního oprávnění.“³⁷

Přirozené právo stojí na základech morálních, mravních je tedy ideálem mravním a politickým požadavkem, aby se něco stalo právem. To je pravděpodobně impuls k uplatňování přirozenoprávní teorie k jakémusi „obroušení“ ostrých hran pozitivního práva. Nedomnívám se, že je potřeba obušovat ostré hrany pozitivního práva. Vždyť právo vzniklo z touhy po nastolení pořádku a řádu, který je potřeba pro fungování společnosti. Je jasné, že při nedodržování předpisů a pravidel nastane anarchie.

Co je tedy podstatné a důležité? Dle hlubšího studia tohoto tématu , ale i běžného pozorování věcí kolem sebe jsem přesvědčena o nutnosti edukativního působení na celou společnost. První a nejsilnější vliv na formování lidí v oblasti morálky má samozřejmě rodina. Tady je začátek edukačního působení.

Při pozorování dětí v předškolních zařízeních se zdá, že by vše mohlo dobře fungovat. Děti se začleňují do kolektivu, učí se ohledu jednoho k druhému, učí se

---

³⁷ Tomsa, B. Masarykův zápas o právo přirozené (současný příspěvek k ideologii českých politických stran) Univerzita Komenského Bratislava 1928. str. 61

poslouchat co ten druhý říká, učí se jak spolu navzájem vycházet, neubližovat jeden druhému. Tedy již u malých dětí vlastně pomocí edukace naplňujeme principy právního filosofa Kaufmanna, tak jak jsem o nich psala výše. Princip odmítání násilí a jakékoli manipulace s lidmi, princip slušnosti, princip odpovědnosti. Budou-li tato principy dodržovány, bude-li zcela jasné, že naše chování odpovídá těmto principům, není třeba zásadně měnit zákony. Vždyť je-li jedinec vychován k tomu, že zná svoje povinnosti a plní je řádně, nemusí vymýšlet jak obejít zákon, který by jej za případné porušení povinnosti potrestal.

V pozdějším věku, například ve věku adolescenta je poměrně těžké výchovně působit pouze z pozice rodiče. Převládají zde vlivy vzorů jiných osob nebo sociálních skupin. Proto se domnívám, že škola by mimo jiné mohla pomoci ve výchovném působení. K tomu je potřebná kooperace školy a rodičů s ostatními institucemi, jenž mohou přispět k úspěšné výchově žáků. Škola by měla přihlížet nejen k postojům rodičů, ale především k individuálním potřebám svých žáků. Klást na ně přiměřené nároky, důsledně kontrolovat jejich plnění, a to v příznivé atmosféře s uplatňováním potřebné míry autority. Kooperace rodičů a učitelů by měla probíhat na základě vzájemné percepce a vzájemných očekávání. Hledání cesty partnerství ve výchově mladé generace je velmi složitý proces, neboť vzájemná očekávání jsou vysoká. Efektivní cesty se vyplatí, protože dobrá spolupráce rodiny a školy zlepšuje motivaci dětí pro učení a jejich výsledky zvyšují důvěru i sebedůvěru mladých.. Jak vyplývá z poznatků uvedených v práci, na jedince působí školní vzdělání, kulturní a sociální prostředí. Personalizace a socializace mladého člověka je neuvěřitelně složitý a dlouhodobý proces, který se ani zdaleka nemusí podařit. Z tohoto hlediska je potřebná edukační činnost, zejména v oblasti upevňování morálních zásad a tudíž i dodržování práva.

Závěr

Cíle, které jsem si stanovila na počátku své práce byly splněny. Soustředila jsem dostatečné množství materiálu, ze kterého lze dovodit tyto závěry:

Přirozenoprávní teorie se postupně uplatňuje v právu pozitivním. Jde zejména o institut dobrých mravů a institut lidských práv. V těchto oblastech práva se v reálné praxi uplatňují přirozenoprávní hlediska.

Je důležité si uvědomit, že přístup k právu je nutné budovat na rozumném konsensu přirozenoprávní a pozitivněprávní školy. To platí, podle mého, i pro současnou situaci u nás. V dnešní vysoce sofistikované době, která s úspěchem rozbila systém tradičních hodnot, zavedla konzumní přístup k životu a kde relativismus čehokoliv dosáhl vrcholu, ztratila část lidí víru v právo a dokonce i zájem o něj. Považují právo za pouhý soubor formálních textů nemající téměř žádný dopad na naše jednání, který lze, pokud je nutné, bez větších problémů obejít. Někteří dokonce považují právo za zcela bezobsažné, sloužící pouze vládnoucí skupině k ovládnání ostatních. Proto je náprava v dnešní době tolik potřebná.

Je tedy třeba vybudovat kosmopolitní chápání práva s pevným obsahem, založeným na základních a nezcizitelných hodnotách právních a mravních. Tím by se lidem vrátila do jejich ochablého vědomí jistota nezměnitelnosti práva, jistota spravedlnosti a dobra. Došlo by k přehodnocení chápání pozitivního práva, protože by lidé poznali, že pozitivní právo je vyjádřením těchto hodnot a že má mravní rozměr.

Splnění druhého cíle:

Je zjištění naléhavé nutnosti edukace v oblasti právního vzdělávání a v oblasti upevňování správných morálních zásad.

Jde tedy o nápravu a zlepšení mravů a rozšíření právního vědomí. Zlepšení právního chování můžeme zajistit zejména všemi edukativními metodami v průběhu celého ontogenetického vývoje jedince. Je nutné působit na základě principů odmítání násilí a jakékoli manipulace s lidmi, na základě principu slušnosti, principu odpovědnosti. Je potřeba přejít od výchovy k individualismu k výchově společenskému, prosociálnímu. Potom lze očekávat zlepšení vztahů v celé oblasti sociálního života.

Je známé, že můžeme říci „Urbī societas, ibi ius“ tam kde je společnost tam je i právo. Zejména však platí – jaká je společnost takové je právo.

Resumé

Práce pojednává o přirozenoprávní teorii v současné realitě. Je rozdělena do šesti kapitol.

Je v ní nastíněn historický vývoj přirozenoprávní teorie a to v kontextu práva pozitivního. Především je však zmíněna nutnost edukace k vytvoření vzájemné odpovědnosti a morálních vztahů ve společnosti.

V první kapitole jsem vymezila pojmy přirozenoprávní a pozitivněprávní teorie potažmo práva. A vzájemného vztahu mezi oběma pojmy.

Kapitola druhá je věnována vývoji přirozenoprávní teorie v historických souvislostech. A to od starověku, středověku, 17. a 18. století. Dále je kapitola dělena podle typu škol, eventuelně podle jejich hlavních představitelů. V závěru této kapitoly je vyjádřena kritika přirozeného práva a význam racionalistického pojetí přirozeného práva.

Kapitola třetí je věnována právnímu pozitivismu. V této kapitole je popsán historický vznik právně pozitivistického přístupu, jeho klady a zápory, včetně kritiky.

V kapitole čtvrté je popsán vztah práva přirozeného a pozitivního ve vztahu k institutu dobrých mravů. Srovnání jejich působení ve společnosti. Nabízí vysvětlení pojmu dobré mravy a morálka. Zvláštní pozornost je věnována sociologickému pohledu na tyto pojmy. Kapitola také obsahuje uplatnění institutu dobrých mravů při řešení některých nedostatků pozitivního práva.

V kapitole páté je popsáno přirozenoprávní myšlení v současnosti. Je zde zmínka o vztahu lidských práv, odpovědnosti člověka v současné době, včetně kritiky stavu právního vědomí. Je zmíněno, že zlepšení je zde možné vzděláváním v této oblasti. Jsou zde nastíněny možné cíle edukativního úsilí.

V kapitole šesté jsou uvedeny některé závěry a doporučení. Je zde zdůrazněno, že přirozenoprávní teorie je vlastně vyjádření touhy po ideálech a pozitivní právo je vyjádření potřeby pořádku pro fungování společnosti. Také je zde zdůrazněna nutnost edukace společnosti a to od útlého věku.

V závěru je shrnut stav současného práva a právního vědomí včetně nastínění možnosti zlepšení jeho stavu.

Anotace

Barbora Zachovalová, Přírozenoprávní teorie v současnosti
(bakalářská práce)

Práce se zabývá vztahem přirozeného práva a pozitivního práva. Otázkou zda-li a jak přirozené právo působí v současné realitě. Zejména měla však bakalářská práce poukázat na otázky morálky, etiky a lidských práv spojených s jednáním občanů ve společnosti. V závěru byla vyslovena myšlenka rozšíření edukace ve směru prohloubení morálky.

Klíčová slova

Přirozené právo, pozitivní právo, morálka, etika, dobré mravy, lidská práva, výchova

Annotation:

The thesis deals with the relation between natural law and positive law. The question is if and how natural law operates in the present reality. The chief aim of this thesis is to point to morals, ethics and human rights in relation to people's behavior in the society. The conclusion suggests an idea of supplementing education towards boosting morals.

Keywords

Natural law, positive law, morals, ethics, good Mannem, human rights, upbringing

Literatura a prameny

1. BÍLÝ, J. Základy státovědy, politologie a sociologie. Euroflex Praha, 2005. ISBN 80-86861-24-4
2. EICHLER, B., RYSKA, R., SVOBODA, V. Základy společenských věd (pro střední školy). Fortuna Praha, 2005. ISBN 80-7168-787-1
3. GERLOCH, A. Teorie práva 4. upravené vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o. Plzeň, 2007. ISBN 978-80-7380-023-9
4. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. Člověk-prostředí-výchova (k otázkám sociální pedagogiky). Paido Brno 2001. ISBN 80-7315-004-2
5. KRYŠTŮFEK, Z. Historické základy právního pozitivizmu. Academia Praha 1967. 21-060-67
6. KUBEŠ, V. Smlouvy proti dobrým mravům. Orbis Praha 1933
7. MACHALOVÁ, T. Úvod do právní filozofie (Základní pojmy) I. díl. Masarykova univerzita Brno 2001. ISBN 80-210-1829-1
8. MACHALOVÁ, T. Vybrané texty z dějin právní filozofie. Masarykova univerzita Brno 2000. ISBN 80-210-2401-1
9. PRUSÁK, J. Právo vo společnosti. Obzor Bratislava 1980
10. TOMSA, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Karolinum Praha 2005. ISBN 80-246-1001-9
11. TOMSA, B. Masarykův zápas o právo přirozené (Současný příspěvek k ideologii českých politických stran) Univerzita Komenského Bratislava 1928
12. VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. Sociologie práva, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o. ISBN 80-86898-72-5
13. WEINBERGER, O. Filosofie, právo, morálka (Problémy praktické filosofie). Masarykova univerzita Brno 1993 ISBN 80-0613-7
14. Internetový politologický časopis, www.e-polis.cz/pravo/202-prirozene-a-spravedlive-pravo-resp-smlouva. Autor: GRŮZA, D. ze dne 22.říjen2007